

Stikstofproblematiek

IN DE NEDERLANDSE VEEHOUDERIJ

Julian Bartels | scriptie | 6 april 2020

Auteur	Julian Bartels
Studentnummer	3022162
Opleiding	Dier- en veehouderij Agrarisch Ondernemerschap
Onderwijsinstelling	Aeres Hogeschool Dronten
Afstudeercoach	De heer Jeroen Ludema
Datum	6 april 2020

Samenvatting

Het PAS dat in 2015 is geïntroduceerd door de Nederlandse overheid, is afgeschoten door de rechter. Activiteiten waarbij stikstof wordt uitgestoten, vinden vanaf dat moment niet meer legaal plaats. Er ontstaat onzekerheid bij overheden, industriële sectoren, maar ook in de veehouderij. Er moet vaststaan waar en hoeveel stikstofdepositie er plaatsvindt. De gevolgen hiervan moeten van tevoren in beeld worden gebracht. Oud-minister Remkes heeft in opdracht van minister Schouten een advies uitgebracht inzake stikstofproblematiek. De minister volgt in grote lijnen het verstrekte advies uit het rapport 'Niet alles kan'. Een maatregelenpakket dat landelijk van kracht wordt, zal moeten bijdragen aan het terugdringen van de stikstofpositie. Noord-Brabant is een provincie waarin veel veehouderij gerelateerde activiteiten plaatsvinden, dus worden veehouderijen massaal getroffen door de stikstofproblematiek. De provincie hanteert een streng provinciaal beleid ten opzichte van overige Nederlandse provincies.

Deze scriptie heeft betrekking op Natura 2000-gebied de Brabantse Wal. Provincie Noord-Brabant is ambitieus. Natuurherstel, maatschappelijke én economische ontwikkelingen zouden hand in hand moeten gaan met tegelijkertijd een daling van de stikstofdepositie. De provincie wil de doelstellingen behalen door gebiedsgericht te werk te gaan, het toepassen van de nieuwe provinciale Beleidsregel Natuurbescherming, het treffen van generieke maatregelen en het samenhangende maatregelenpakket veehouderij.

Voor de Brabantse Wal is op basis van een referentiejaar, 2014, een prognose gemaakt voor de hoeveelheid stikstofdepositie in het gebied voor 2020 en 2030. Op basis van eerder gedane onderzoeken zijn cijfers berekend voor 2017. De cijfers die berekend zijn voor 2017 vormen de basis om de uitkomsten ervan te kunnen vergelijken met overige getallen. De procentuele bijdrage van de Nederlandse landbouw aan de stikstofdepositie in de Brabantse Wal ligt gemiddeld op 15%. Er wordt uitgegaan van een overvloed aan stikstofdepositie op de Brabantse Wal van 37,5%. De overmaat van stikstof op de Brabantse Wal is op basis van berekeningen zo'n 104 mol stikstof per ha per jaar. Het effect van de maatregel emissiearme huisvesting levert nagenoeg dezelfde uitkomst op aan milieuwinst, als dat er een overmaat is aan stikstof in het onderzoeksgebied.

De stikstofproblematiek heeft gevolgen voor veehouders in de Brabantse Wal. Veehouders met verouderde stalsystemen zullen aanpassingen moeten verrichten om continuïteit van het bedrijf te waarborgen. Veehouders die (op termijn) niet investeren in nieuwe emissiearme staltechnieken, zullen te zijner tijd het veehouderijbedrijf in de huidige hoedanigheid moeten beëindigen. Noord-Brabant staat voor een interessante uitdaging over hoe om te gaan met vrijkomende agrarische bebouwing.

De stikstofproblematiek brengt de nodige gevolgen met zich mee voor boeren in de Brabantse Wal. Rondom of in het Natura 2000-gebied is het lastig, zo niet ondoenlijk om het bedrijf uit te breiden. Het provinciale beleid ziet erop toe dat er geen sprake zal zijn van een toename aan stikstof. De overheid zal alleen bedrijven aankopen op basis

van vrijwilligheid. Een andere partij dan de overheid is in (bijna) alle gevallen niet in de markt om een potentieel stoppend bedrijf over te nemen. Dat brengt met zich mee dat de overheid de enige overgebleven koper is op termijn, met een prijsdrukkend effect tot gevolg.

Het Brabantse stikstofbeleid is streng ten opzichte van de rest van Nederland. Stikstofruimte afkomstig van veehouderijbedrijven, wordt ingezet voor andere ontwikkelingen, zoals huizenbouw, wat een groot algemeen belang vertegenwoordigt. Veehouderijbedrijven in of rondom Natura 2000-gebieden, die geen beoogde marktpartij als koper vinden, weten dat de overheid altijd (vrijblijvend) interesse heeft om het bedrijf aan te kopen.

Summary

The PAS that was introduced by the Dutch government in 2015 has been shot down by the courts. From that moment on, activities involving the emission of nitrogen no longer take place legally. Uncertainty arises among governments, industrial sectors, but also in livestock farming. It must be established where and how much nitrogen deposition takes place. The consequences of this must be identified in advance. On behalf of Minister Schouten, former minister Remkes has issued an advice on nitrogen problems. The minister broadly follows the advice given in the report 'Not everything is possible'. A package of measures that will enter into force nationally will have to contribute to reducing the nitrogen position.

Noord-Brabant is a province in which many livestock-related activities take place, so livestock farms are affected by the nitrogen problems. The province has a strict provincial policy with regard to other Dutch provinces.

This thesis concerns the Natura 2000 area of Brabantse Wal. The province of Noord-Brabant is ambitious. Nature restoration, social and economic developments should go hand in hand with a fall in nitrogen deposition at the same time. The province wants to achieve its objectives by working in an area-oriented manner, applying the new provincial Nature Conservation Policy Rule, taking generic measures and the cohesive package of livestock farming.

For the Brabantse Wal, based on a reference year, 2014, a forecast has been made for the amount of nitrogen deposition in the area for 2020 and 2030. Based on previous studies, figures have been calculated for 2017. The figures calculated for 2017 form the basis to be able to compare the results with other numbers. The percentage contribution of Dutch agriculture to nitrogen deposition in the Brabantse Wal is on average 15%. An abundance of nitrogen deposition on the Brabantse Wal of 37.5% is assumed. Based on calculations, the excess nitrogen on the Brabantse Wal is about 104 mol nitrogen per ha per year. The effect of the low-emission housing measure yields almost the same outcome for environmental gains as that there is an excess of nitrogen in the research area.

The nitrogen problem has consequences for livestock farmers in the Brabantse Wal. Farmers with outdated stable systems will have to make adjustments to ensure the continuity of the company. Cattle farmers who (in the long term) do not invest in new low-emission steel techniques will have to terminate the livestock farm in its current capacity in due course. North Brabant faces an interesting challenge on how to deal with released agricultural buildings.

The nitrogen problem has the necessary consequences for farmers in the Brabantse Wal. It is difficult, if not impossible, to expand the company around or in the Natura 2000 area. The provincial policy ensures that there will be no increase in nitrogen. The government will only purchase companies on a voluntary basis. In (almost) all cases, a party other than the government is not in the market to take over a potentially stopping company. This means that the government is the only remaining buyer in the long term, with a price-depressing effect as a result.

The nitrogen policy in Brabant is strict with regard to the rest of the Netherlands. Nitrogen space from livestock farms is used for other developments, such as house building, which represents a great public interest. Livestock farms in or around Natura 2000 areas, which do not find an intended market party as a buyer, know that the government is always interested (without obligation) to purchase the ranch.

Voorwoord

Dit scriptie is opgesteld voor veehouderijen die zich bevinden in en rond stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Op 29 mei 2019 is het Programma Aanpak Stikstof ongeldig verklaard door de Raad van State, met alle gevolgen van dien. Ik wil in beeld brengen welke opties er zijn voor bedrijven die getroffen zijn door de stikstofproblematiek. Dit zal geschieden voor veehouderijen in het stikstofgevoelige Natura 2000-gebied de Brabantse Wal. Mogelijkheden en onmogelijkheden die de veehouders toebehoren, worden onderzocht. De provinciale stikstofaanpak van Noord-Brabant wordt daarom uitgelicht. Er wordt onderzocht of het toepassen van nieuwe technieken in de veehouderij kan bijdragen aan de oplossing van de stikstofproblematiek.

Ik wil de heer ing. A.A.G.C. Huysmans RT RM hartelijk danken voor het begeleiden van het proces gedurende het maken van deze scriptie. Hij heeft mij ondersteuning geboden op de momenten dat ik daar behoefte aan had. Zo heeft hij mij voorzien van adviezen en was hij sparringpartner gedurende het maken van deze scriptie.

Ook wil ik mijn coach, Jeroen Ludema, bedanken, omdat hij mij goed heeft begeleid gedurende het maken van dit scriptie.

Zegge, 6 april 2020

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	2
Summary	4
Voorwoord.....	7
1. Inleiding.....	10
2. Theoretisch kader.....	13
2.1 PAS.....	13
2.2 Beleid en de regels.....	14
2.3 Rechter	15
2.4 Minister.....	16
2.5 'Niet alles kan' (Remkes)	17
2.6 Maatregelenpakket.....	21
2.7 Noord-Brabant en de veehouderij	26
3. Vraagstuk.....	27
3.1 Hoofdvraag	27
3.2 Deelvragen	27
3.3 Doelstelling.....	28
4. Plan van Aanpak.....	30
4.1 Planning	30
4.2 Materiaal.....	30
4.3 Methode.....	30
5. Resultaten.....	32
5.1 Hoe ziet de Brabantse stikstofaanpak eruit voor de veehouderij?.....	32
5.2 Wat is het effect van emissiearme huisvesting in de veehouderij voor de Brabantse Wal?.....	34
5.3 Wat betekent de stikstofproblematiek voor veehouderijbedrijven in de Brabantse Wal?	41
5.4 Wat zijn de (on)mogelijkheden van veehouders in Noord- Brabant nabij een Natura 2000- gebied?	43
6. Discussie.....	45
6.1 Hoe ziet de Brabantse stikstofaanpak eruit voor de veehouderij?	45
6.2 Wat is het effect van emissiearme huisvesting in de veehouderij voor de Brabantse Wal?.....	46

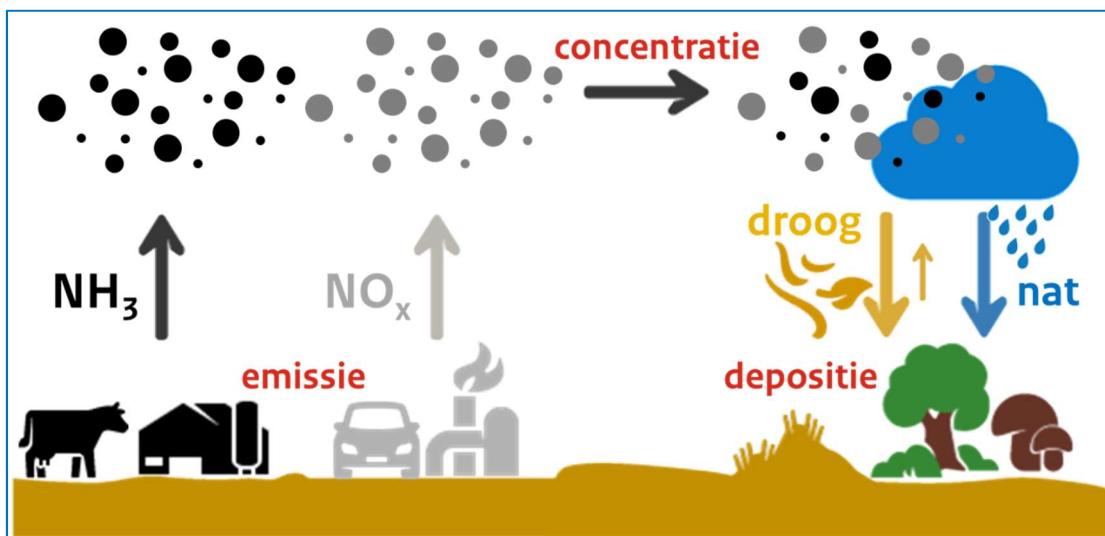
6.3 Wat betekent de stikstofproblematiek voor veehouderijbedrijven in de Brabantse Wal?	47
6.4 Reflectie van het onderzoek	47
7. Conclusie en aanbevelingen	49
Literatuurlijst	50
Verklarende woordenlijst	53

1. Inleiding

Deze scriptie heeft als onderwerp 'Stikstofproblematiek in de Nederlandse veehouderij'. De keuze is gevallen op dit onderwerp om meerdere redenen. Allereerst is het onderwerp actueel. Het is dagelijkse kost, iedereen praat erover, de media staat vol met berichten over de stikstofproblematiek, massale protesten. Ook in de landelijke, maar ook in de gemeentelijke politiek loopt de stikstofproblematiek hoog op. Zo hoog zelfs, dat partijgenoten niet meer hetzelfde doel voor ogen hebben wat leidt tot opstappen uit de partijfractie.

Om alvast een beeld te scheppen waarom dat er een stikstofprobleem is in Nederland, hieronder in figuur 1 een weergave van wat de oorzaken en gevolgen zijn van de stikstofcrisis.

In figuur 1 zijn de emissiebronnen van stikstof weergegeven. Stikstof kan schadelijk zijn. Daar is sprake van als de stikstof een verbrandingsproces heeft ondergaan. De schadelijke stikstofvarianten zijn ammoniak en stikstofoxide. De concentratie van de schadelijke stoffen die in de lucht ontstaat slaat neer op de natuur. De neerslag hiervan op de natuur heet depositie. De depositie kan schadelijke gevolgen hebben voor plant, dier en mens. De kern van de stikstofproblematiek is in figuur 1 dan ook duidelijk te zien.

Figuur 1: schets van de stikstofproblematiek (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, z.d.)

De impact van de stikstofproblematiek is groot, er is sprake van een stikstofcrisis. Veel sectoren, waaronder de veehouderij, zijn geraakt door de afschaffing van het PAS. De overheid heeft ten tijde van het PAS, vooraf toestemming verleend voor activiteiten die stikstof uitstoten en van invloed zijn op Natura 2000-gebieden. Stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden komen in de knel door een overvloed aan stikstof. Er is simpelweg niet meer te ontkomen aan het treffen van maatregelen.

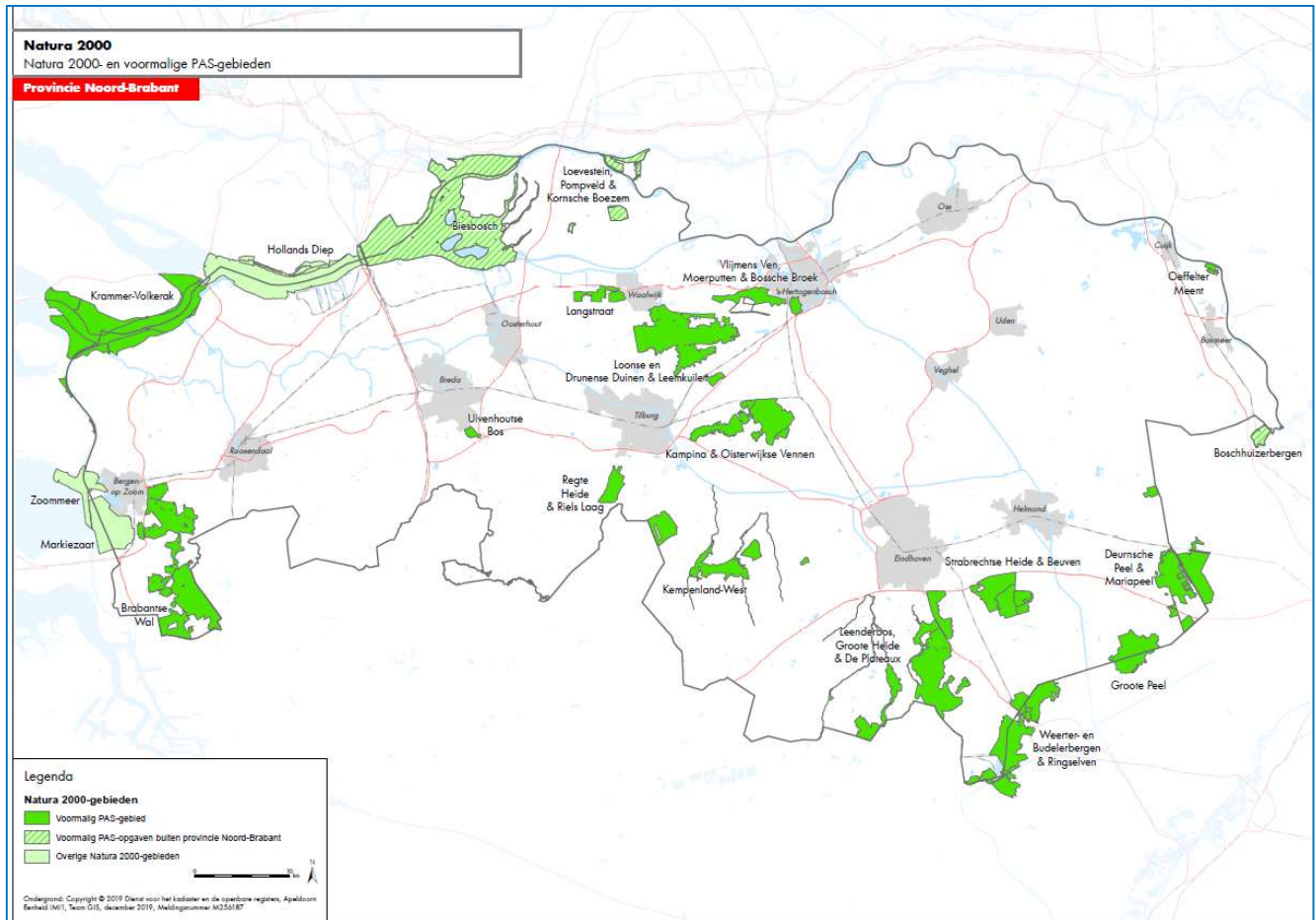
Vanaf het moment dat het PAS ongeldig is verklaard, is er veel gebeurd inzake stikstof en de problematiek die dat met zich mee bracht. Oplossingsrichtingen worden onderzocht door een speciaal opgericht Adviescollege onder leiding van de heer Remkes. Samenwerking tussen het bedrijfsleven, de agrarische sector, overheden,

waterschappen en overige belanghebbenden zal meer dan ooit tevoren belangrijk worden. Ondernemen moet mogelijk blijven, maar ook projecten van maatschappelijk belang moeten doorgang vinden, terwijl de kwaliteit van natuurgebieden hersteld en verbeterd dient te worden. Het denken in en zien van kansen is belangrijk in deze politiek en economisch onzekere tijden. Bescherming van kwetsbare natuurgebieden staat voorop, aldus de voorzitter van het Adviescollege.

Het Rijksbeleid komt niet overeen met het provinciale beleid. Later in deze scriptie worden casussen uitgelicht. Betrekking hebbende op veehouderijen in Noord-Brabant. De provincie hanteert een beleid dat volgens veel veehouderijen niet door de beugel kan. Wet- en regelgeving is niet in lijn met het Rijksbeleid, wat de positie van de Brabantse boer niet ten goede komt. Zij komen meer dan ooit tevoren op voor hun belangen en bestaansrecht (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, z.d.).

Het theoretisch kader is toegespitst op Nederland en de provincie Noord-Brabant. Het stikstofprobleem speelt in heel het land. Minister Schouten schrijft een nationaal beleid voor. Echter, de provincies mogen ieder binnen hun eigen gebied de regels op eigen wijze toepassen en handhaven. Wat betreft de provincie Noord-Brabant zijn er grote verschillen in het aantal veehouderijbedrijven, tussen West-Brabant en Midden-Oost-Brabant. Hierom wordt er een denkbeeldige splitsing gemaakt tussen het Westen en Midden-Oosten van de provincie Noord-Brabant. In West-Brabant is het stikstofgevoelige Natura 2000-gebied de Brabantse Wal gelegen. Figuur 2 is een demografische weergave van de Natura 2000-gebieden in Noord-Brabant.

Natura 2000-gebieden die tot West-Brabant behoren zijn de Brabantse Wal en het Ulvenhoutse Bos. De Brabantse Wal is gelegen nabij Bergen op Zoom. Het Ulvenhoutse Bos ligt ten zuiden van Breda.

Figuur 2: Natura 2000-gebieden Noord- Brabant (Provincie Noord- Brabant, 2019)

2. Theoretisch kader

Natura 2000 is een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden. Om biodiversiteit te behouden, hebben in Natura 2000-gebieden bepaalde diersoorten en hun leefomgeving een beschermde status gekregen. De Natura 2000-gebieden worden beschermd door wetgeving: Wet Natuurbescherming, waarin de vogel- en habitatrichtlijnen zijn opgenomen.

Nederland heeft ruim 160 Natura 2000-gebieden. Een natuurgebied komt via een vaste procedure onder de bescherming van Natura 2000. De procedure is als volgt:

1. Nederland meldt een gebied aan bij de Europese Unie.
2. Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) wijst gebied aan als Natura 2000-gebied. Dit loopt via een aanwijzingsbesluit.
3. Bevoegd gezag stelt beheerplan vast. Bevoegd gezag kan zijn een provincie of het Ministerie van Infrastructuur en Milieu.
4. Opstellen beheerplan in en om Natura 2000-gebied door het bevoegd gezag en overige betrokkenen.

2.1 PAS

Programma Aanpak Stikstof, beter bekend als het PAS. In het PAS werkten Rijk, provincies, natuurorganisatie en ondernemers samen om Natura 2000-gebieden te ondersteunen. De twee zaken waar het PAS zich op gericht heeft, waren:

- Bronmaatregelen treffen om stikstofdepositie voortdurend te laten dalen;
- Herstelmaatregelen treffen voor stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden.

Minder stikstof, een sterkere natuur en ruimte voor economische ontwikkeling. Het zou allemaal mogelijk zijn met een eenvoudige vergunningverlening op grond van de Wet Natuurbescherming. In het PAS stond dat ruimte, die daling van de stikstofdepositie met zich meebrengt, deels gebruikt mag worden voor nieuwe (of uitgebreide) activiteiten. Die ruimte wordt met behulp van de Aerius-calculator kaart gebracht. Dit rekeninstrument berekent de uitstoot en neerslag van stikstof door een bepaalde activiteit.

De PAS-systematiek ging uit van toekomstige positieve gevolgen van maatregelen voor beschermde natuurgebieden. Het PAS-systeem loopt dus vooruit op de ontwikkelingen. Op dit punt is het PAS dan ook ongeldig verklaard door de Afdeling bestuursrechtspraak. De gevolgen van een nieuwe of uitgebreide activiteit moesten vooraf definitief vastgesteld zijn. Vergunningverlening op basis van het PAS gaat bovendien uit van maatregelen in natuurgebieden die achtergang moeten voorkomen. Dat is niet toegestaan. (Bij12, z.d.).

In de veehouderij heeft afschaffing van het PAS ertoe geleid dat het weiden van vee en bemesten van landbouwgrond in gedrang zijn gekomen. Voornoemde activiteiten zijn schadelijk voor natuurgebieden, omdat deze activiteiten stikstof uitstoten.

Afschaffing van het PAS heeft geen gevolgen voor definitief verleende vergunningen die zijn verstrekt voor 29 mei 2019. De rechter oordeelt: vergunningen die verleend zijn, blijven geldig. Vergunningsaanvragen die zijn gedaan op of vlak na 29 mei 2019, toen het PAS is afgeschoten, liggen bij de rechter. Er heerst een hoop onzekerheid.

Vele vergunningsaanvragen zijn stil komen te liggen. Maar weinig instanties durven het aan om in een onzekere tijd besluiten te nemen over vergunningverleningen. Op grond van een ADC-toets kan toestemming worden verkregen. De toets moet worden doorstaan op drie strenge criteria:

- Alternatieven ontbreken: het project waarvoor vergunning noodzakelijk is, kan niet op een andere locatie of in een andere vorm tot stand komen.
- Dwingende reden: sprake van groot, openbaar belang dat zwaarder weegt dan de aantasting van het project op een Natura 2000-gebied, zoals volksgezondheid.
- Compenserende maatregelen: de compensatie mag geen afbreuk doen aan realisering van uitbreidings- en verbeterdoelstellingen voor het betrokken Natura 2000-gebied. Verder moet de oppervlakte van het nieuwe areaal ten minste dezelfde oppervlakte hebben. Ook moet de kans van slagen in redelijkheid aanwezig zijn. (Overwater KennisCentrum, 2019).

2.2 BELEID EN DE REGELS

In het PAS- tijdperk heerst er een verbod op extern salderen. In de wet is opgenomen dat tijdens een Programma, zoals het PAS, extern salderen niet is toegestaan. Na afschaffen van het PAS, mag er dus weer extern gesaldeerd worden. Dit is theorie in de veehouderij. In de praktijk is het nog niet toegestaan om gebruik te maken van extern salderen. Het Rijk en de provincies zullen eerst eenduidige afspraken moeten maken, alvorens er op deze wijze mag worden gesaldeerd. In de nieuwe situatie mag de stikstofdepositie in ieder geval niet hoger zijn dan op basis van de vergunde situatie in de referentiesituatie.

De referentiesituatie is de laagst vergunde situatie vanaf het moment dat de Habitatrichtlijn van toepassing werd op een Natura 2000-gebied. De referentiedata zijn:

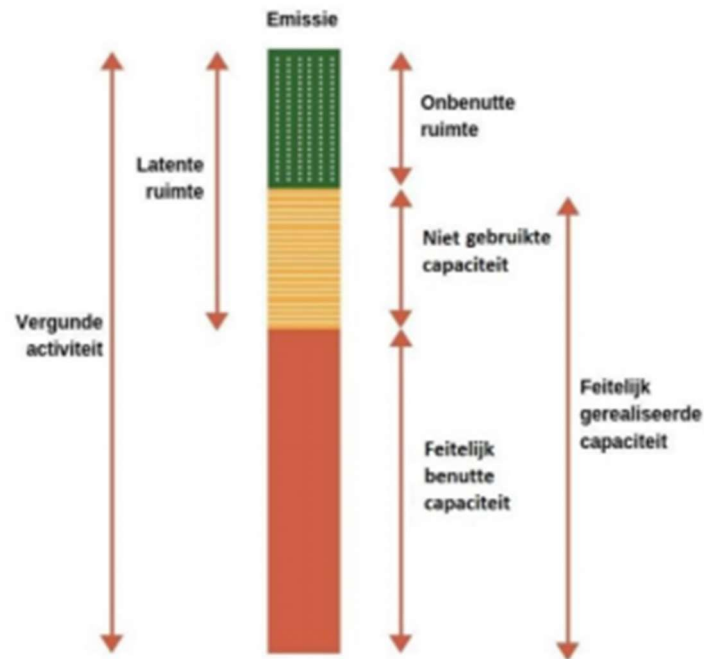
- 10 juni 1994
en/of
- 24 maart 2000

De referentiesituatie is afhankelijk van de laagst vergunde situatie sinds de referentiedatum.

Als er extern salderen wordt toegepast, gelden bepaalde voorwaarden. Dit zijn:

- Intrekken milieutoestemming van stoppende bedrijf.
- Stikstofdepositie stoppend bedrijf en eigen bedrijf moet betrekking hebben op hetzelfde Natura 2000-gebied.

- Directe samenhang tussen intrekking milieutoestemming stoppend bedrijf en vergunningverlening voor saldo- ontvangend bedrijf. Als intrekking milieutoestemming plaatsvindt door saldo-gevend bedrijf ten behoeve van saldo-ontvangend bedrijf.
- Niet relevant is of er nog vee aanwezig was op bedrijf op moment van intrekken milieutoestemming of moment dat overeenkomst gesloten werd van de stikstofdepositie overname.

Figuur 3: inname latente ruimte (Damen, F., 2019)

Als een bedrijf een nieuwe natuurvergunning aanvraagt of de huidige natuurvergunning wil aanpassen, wordt de latente ruimte ingenomen. Wat de latente ruimte is, hangt af van het gebruikmaken van intern, dan wel extern salderen. Bij intern salderen, wordt de onbenutte ruimte ingenomen (in figuur 3: groene gedeelte). Bij extern salderen wordt de onbenutte en de niet gebruikte capaciteit ingenomen (in figuur 3: groene en gele gedeelte).

2.3 RECHTER

Bij het PAS moeten de positieve gevolgen van maatregelen (die bij vergunningverlenende activiteiten zijn opgenomen), vooraf vaststaan. Dit is een eis vanuit de Europese Habitatrichtlijn. Ware het zo dat in Nederland vergunningen werden verleend voor activiteiten, waarvan de effecten van toekomstige maatregelen op beschermde natuurgebieden niet van tevoren vaststonden. De toestemming vooraf waar in Nederland veelvuldig gebruik van werd gemaakt, is niet meer geldig, omdat deze in strijd is met de Europese natuurwetgeving.

Tevens werd in Nederland toestemming gegeven voor activiteiten, die op basis van maatregelen, geen achteruitgang zouden opleveren van beschermde gebieden. De onderbouwing van het PAS klopt ook op dit punt niet.

Wat betreft het weiden van vee en bemesten van landbouwgronden is het momenteel toegestaan om zonder vergunning deze activiteiten toe te passen. Ook hierbij geldt dat de uitstoot op Natura 2000-gebieden niet vaststaat, waardoor het onzeker is of en hoeveel uitstoot er plaatsvindt op nabijgelegen natuurgebieden.

Activiteiten waarvan de vergunningverleningen definitief op orde waren, voordat het PAS werd afgeschaft, ondervinden geen gevolgen van de uitspraak. Overige vergunningaanvragen zijn stil komen te liggen. Deze zullen in afwachting van verdere uitspraken nader onderzocht worden. (Raad van State, 2019)

2.4 MINISTER

De LNV-minister, Carola Schouten, heeft een brief geschreven over de aanpak inzake stikstofproblematiek. Hierin vermeldt zij de uitleg hoe het kabinet gaat vormgeven aan het stikstofreductieplan. Uit de Kamerbrief komt naar voren dat een gebiedsspecifieke aanpak nodig wordt geacht. Overheden, waaronder ook de lagere overheden, zullen de inzet per gebied, waar nodig, intensiveren. Rijksheren zijn verzocht om alle bestaande bevoegdheden, verantwoordelijkheden en processen mee te nemen in de besluitvorming inzake gebiedsspecifieke aanpak.

Echter, niet alleen een specifieke aanpak per gebied vergt aandacht, er dient een structurele aanpak ingezet te worden. De minister schrijft dat beschikbare middelen om klimaatdoelen te behalen, zoals voor de aanpak van veenweidegebieden, wellicht in combinatie gaan plaatsvinden met de aanpak omtrent de stikstofproblematiek. Beslissingen worden genomen met inachtneming van welke maatregelen er waar en in welke orde van grootte toegepast dienen te worden. Het investeren in natuur(kwaliteit) zal voortdurend blijven plaatsvinden.

Salderen mag weer plaatsvinden vanaf 11 oktober 2019. Bij intern salderen gaat de minister uit van feitelijk gerealiseerde en vergunde capaciteit. Als men extern salderen wil toepassen, is sprake van een generiek afromingspercentage van 30 procent. Deze maatregel moet ongewenste effecten van externe saldering in de landbouw tegengaan. Bedrijven worden vrijwillig opgekocht of de dier- en fosfaatrechten worden via externe saldering ingenomen. Als de overheid bij een externe saldering betrokken is, zal de veehouder zijn dier- en fosfaatrechten inleveren. Voordat veehouders vooruitlopend op het extern salderen hun rechten verkopen, gaat de overheid uit van het aantal stuks dier- en/of fosfaatrechten per 4 oktober 2019, geregistreerd bij RVO. De beleidsregels per provincie zijn op 8 oktober 2019 in werking getreden.

De ADC-toets is niet mogelijk voor veehouderijen, omdat de bijbehorende criteria niet van toepassing zijn op veehouderijen. De Ecologische beoordeling van een activiteit is een andere mogelijkheid voor toestemmingverlening. Hieruit moet blijken dat de activiteit niet leidt tot verslechtering van Natura 2000-gebieden. Duurzaam bouwen draagt positief bij aan het al dan niet verkrijgen van een vergunning.

In de landbouw, daarmee ook de veehouderij is een omschakeling nodig op het gebied van milieu en klimaatgericht ondernemen. Met name de veehouderijsector stoot stikstof uit en is daarmee tevens een bron. Hoewel de veehouderij deels verantwoordelijk is voor de stikstofproblematiek, vormt de veehouderij, in het kader van kringlooplandbouw, ook deels de oplossing.

Duidelijk is dat de stikstofproblematiek in Nederland opgelost moet worden. De manier waarop is nog niet helemaal duidelijk. De Nederlandse stikstofsituatie is vergeleken met nabijgelegen landen. Het blijkt dat op juridisch vlak de toetsingskaders (ammoniak) van nabijgelegen landen niet haalbaar zijn in Nederland. Om deze reden is het PAS ontwikkeld.

De Natura 2000-gebieden verminderen is geen optie. Er is bij de aanwijzing van Natura 2000-gebieden geen wetenschappelijke fout gemaakt. Tevens zijn de doelen van de Vogel- en Habitatrichtlijn nog haalbaar, waardoor de kwaliteitsvermindering van het gebied niet in gedrang komt door nalatigheid van Nederland.

Toestemmingsbesluiten van activiteiten die niet tot een toename van depositie leiden, aangetoond met de Aerius-calculator, mogen weer opgepakt worden. De drempelwaarde in het rekenprogramma is aangepast. De drempelwaarde is gewijzigd van 0,05 mol/ha/jaar naar 0,00 mol/ha/jaar, als gevolg van het nietig verklaren van het PAS door de rechter. (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2019)

2.5 'NIET ALLES KAN' (REMKES)

Op 17 juli 2019 is een Adviescollege Stikstofproblematiek opgericht. Het advies is toegespitst op:

- Hoe om te gaan met activiteiten die ten tijde van het PAS legaal plaatsvonden enerzijds, anderzijds de manier waarop en bijbehorende voorwaarden hoe op korte termijn toestemming kan worden verleend voor ontwikkelingen die stikstofdepositie met zich meebrengen op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden.
- Een beleid, met verschillende belangen, dat gehanteerd kan worden voor toestemmingverlening en legalisering op grond van geldige wetgeving. Tevens rekening houdend met prioriteiten die hiertoe behoren.
- Nieuwe aanpak die Natura 2000-gebieden kwalitatief gezien in stand houdt, stikstofgevoelige habitatten herstelt en het hervinden van balans tussen natuur en economische ontwikkeling.

Er zijn een zevental (overheids)instanties van belang in de Stikstofproblematiek. Deze vervullen meerdere rollen, zoals het treffen van maatregelen, wetten in werking laten treden en toezien op het naleven hiervan. Dit zevental bestaat uit: Rijksoverheid, provincies, gemeenten, waterschappen, drinkwaterbedrijven, omgevingsdiensten en terrein behorende organisaties.

De Rijksoverheid vervult meerdere rollen. Ten eerste zijn meerdere actuele dossiers in de knel gekomen, zoals circulaire landbouw. Ten tweede zijn te realiseren doelen op

het gebied van klimaat en vitaal platteland in gevaar gekomen. Ten derde is het Rijk opdrachtgever voor grote infrastructurele projecten, zoals het realiseren van wegen. Ten vierde is het Rijk hoofdverantwoordelijk voor natuur, gedeeltelijk vergunningverlener Wet Natuurbescherming en deels natuurbeheerder. Ten vijfde is het Ministerie van LNV, opdrachtgever voor rekenmodellen en meetinstrumenten op het gebied van stikstof.

De provincies kunnen aangemerkt worden als gebiedsregisseurs. De provinciale overheden spelen een belangrijke rol bij verduurzaming van de landbouw, realisatie van het Natuurpact, vitaliteit op het platteland, uitvoering en handhaving van de Wnb en de uitwerking van het Klimaatakkoord in regionale energiestrategieën. De provincies hebben, grotendeels, het bevoegd gezag over de herstel- en uitbreidingsmaatregelen van Natura 2000-gebieden. Ook het verlenen van natuurvergunningen (of overige toestemmingsbesluiten over stikstof uitstotende activiteiten) en handhaving hierop behoren tot het provinciale takenpakket.

Gemeenten fungeren, als het gaat om stikstof, als vergunningverlener en handhaver voor projecten en evenementen in het kader van de Wabo. Verder zijn gemeenten verantwoordelijk voor de uitvoering van gemeentelijke projecten. De vergunningverlening, bij Wnb, in het Pas-tijdperk was geen gemeentelijke aangelegenheid. De uitspraak over vernietigen van het PAS heeft ertoe geleid dat veel gemeentelijke projecten stil zijn komen te liggen.

De Unie van Waterschappen, bekommeren zich om waterveiligheid, schoon en voldoende water. De Waterschappen helpen mee bij natuurherstel door het nemen van hydrologische maatregelen.

Drinkwaterbedrijven zijn volgens de wet verantwoordelijk om goed drinkwater te leveren. Deze instanties beheren naturagebieden, ook Natura-2000, in de omgeving van hun bronnen. Zij ontkomen dan ook niet aan het treffen van herstelmaatregelen.

Omgevingsdiensten vervullen, dikwijls namens provincies en gemeenten, een ondersteunende rol op het gebied van vergunningverlening, toezicht en handhaving op verschillende raakvlakken die met milieu te maken hebben.

De terrein beherende organisaties zijn veelal, al dan niet gedeeltelijk, eigenaar van natuur- en Natura-2000 gebieden.

Commissie Remkes is gekomen tot adviezen die op de korte termijn het meest gewenste effect zullen hebben. De Commissie heeft adviezen verstrekt voor de sectoren veehouderij, mobiliteit, industrie en bouwsector. Hieronder zullen veehouderij- gerelateerde zaken besproken worden.

Maatregelen in de veehouderij:

- Reduceren ammoniakemissies: inventariseer de veehouderijen. Ga hierbij selectief en gebiedsspecifiek te werk door veehouderijen die in of rond Natura-2000 gebieden gevestigd zijn te verwerven of saneren. Dit geldt ook voor veehouderijen met verouderde stalsystemen.
- Innovatieve ontwikkelingen sneller toepassen: meer wetenschappelijke ontwikkelingen onderzoeken. Versoepel de certificering, zodat commerciële doorontwikkeling en het marktaanbod van de BBT een positieve stimulans krijgen.
- Experimenteerruimte: vroegtijdig toestaan van experimenteerruimte, zodat toepassing van emissie-reducerende technieken ook sneller gerealiseerd kan worden.

Een algemeen advies gericht op het herstel van de natuur. Het versnellen en intensiveren van herstelmaatregelen is cruciaal. Hierbij zal besluitvorming omtrent bestemmingsplannen sneller moeten.

Hoe om te gaan met vrijgekomen stikstofruimte? Het Adviescollege acht het reëel om onbenutte ruimte op verleende vergunningen af te romen. Dit geldt voor een bedrijf dat een nieuwe of te wijzigen bestaande natuurvergunning aanvraagt en daarbij gebruikt maakt van salderen. Hier wordt later op ingegaan.

Ten tijde van het PAS zijn sommige activiteiten vrijgesteld van vergunningen. In de veehouderij zijn vergunningsvrije activiteiten beweiden en bemesten. Het opnieuw beoordelen van beweiden en bemesten is onontkoombaar, omdat deze in strijd zijn met de Habitatrichtlijn.

Weidegang is een maatschappelijke wens en wordt breed gedragen. Daarbij komt dat ammoniakemissie bij weidegang lager is dan bij bemesten. Dit is vanwege het gefaseerde doordringen van urine tot de bodem. Tevens worden de urine en mest plaatselijk en ongemengd aangewend op de bodem.

Bemesten is van cruciaal belang voor de voedselproductie. Door vernietiging van de PAS dreigt elke veehouder een vergunning aan te moeten vragen om te mogen bemesten. Voorlopig wordt zowel beweiden, als bemesten gedoogd.

Om de vergunningverlening landelijk weer op gang te krijgen, zijn enkele instrumenten te gebruiken. Salderen is een mogelijkheid en kent twee varianten. Intern- en extern salderen. Het is echter niet altijd toegestaan om te salderen. Het individuele bedrijf mag niet deelnemen aan een warme saneringsregeling. Ook als het intrekken van een vergunning noodzakelijk op grond van de Habitatrichtlijn die geregeld is in de wet. Als derde en laatste voorwaarde is het niet toegestaan als het stikstof gevende bedrijf meedoet aan de stoppersregeling Actieplan Ammoniak Veehouderij.

Het IBP-bestuur schotelt een viertal notities voor aan Commissie Remkes. De Adviescommissie heeft hier een visie op gegeven. Hieronder de notities met mogelijke oplossingsrichtingen, tevens de reactie hierop van Commissie Remkes.

- Sturen op stikstofdepositie: hoe kan er toestemmingsverlening plaatsvinden voor nieuwe activiteiten die stikstof uitstoten, na 29 mei 2019?
 1. Extra bronmaatregelen treffen om daling van bestaande emissies te realiseren
 2. Het aantal nieuwe activiteiten minder frequent toestaan.
 3. De ambities qua natuur naar beneden bijstellen, zoals het aantal Natura 2000-gebieden te verkleinen.

Reactie Commissie Remkes: duurzame oplossingen, waaronder inbegrepen emissiereductie en natuurherstel, worden logisch geacht. Het aantal Natura 2000- gebieden verkleinen lijkt kansloos op korte termijn, omdat het Hof van Justitie hiermee, blijkend uit jurisprudentie, niet akkoord zal gaan in reguliere gevallen.
- Salderen
 1. Intern salderen zal in de beoogde situatie moeten leiden tot tenminste dezelfde, of kleinere stikstofdepositie op alle stikstofgevoelige habitatten in een Natura 2000-gebied.
 2. Extern salderen zou op diverse wijzen mogelijk kunnen worden. Mogelijkheden die hiertoe bestaan, zijn oprichten van een salderingsbank of extra randvoorwaarden te stellen, zoals duurzaamheidseisen.

Reactie Commissie Remkes: salderen is juridisch bruikbaar. Echter, om structureel emissies te reduceren, zal afoming in veel gevallen onontkoombaar zijn. Mogelijkheid bij intern salderen is inname van onbenutte ruimte. Bij extern salderen zullen nader te specificeren randvoorwaarden gesteld moeten worden. Denkbaar is de variatie in hoeveelheid af te romen stikstof per project. Realisatie van natuurdoelen moet het uitgangspunt blijven.
- ADC- toets
 1. Geen Alternatieve oplossingen.
 2. Project kent Dwingende redenen van groot openbaar belang.
 3. Treffen van Compenserende maatregelen voor waarborging algehele samenhang Natura 2000.

Reactie Commissie Remkes: toepassingsbereik is beperkt door strenge eisen die eraan verbonden zijn. De kern van de stikstofproblematiek wordt met deze toets niet opgelost.
- Afwegingskader projecten- en plannenprioritering

Prioritering tussen projecten en plannen, zodat er per 1 oktober 2019, weer toestemmingverlening kan plaatsvinden in het kader van de Wet natuurbescherming.

Advies Commissie Remkes: samengesteld door minister Schouten (LNV). Het adviescollege Stikstofproblematiek zal tot adviezen komen om de stikstofproblematiek op te lossen. Het adviescollege zal elf maanden de tijd krijgen om te komen tot aanbevelingen en oplossingsrichtingen voor de vraagstukken.

In bovenstaande tekst wordt geopperd op welke manier de stikstofproblematiek kan worden aangepakt. (Remkes, J. W., Dijkgraaf, E., Freriks, A., Gerbrandy, G. J., Maij, W. H., Post, E., ... Nijhof, A. G., 2019).

2.6 MAATREGELENPAKKET

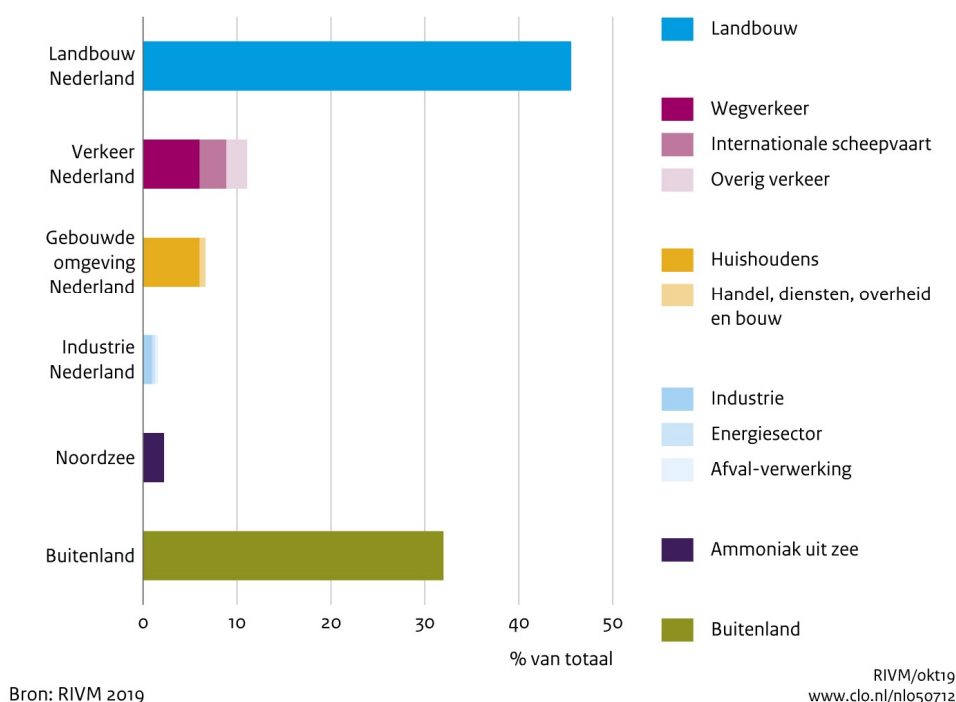
Op 13 november 2019 maakt de minister van LNV een Kamerbrief openbaar waarin maatregelen zijn opgenomen die op korte termijn zijn in te voeren en ook op korte termijn zullen leiden tot stikstofdepositiedaling. Er blijkt uit de brief dat niet alleen de veehouderij (en toeleveranciers) wordt aangepakt, maar alle Nederlandse bewoners die zich verplaatsen van A naar B op de snelwegen ook gaan bijdragen aan de daling van de stikstofdepositie.

Uit onderzoek van het RIVM blijkt dat op korte termijn drie maatregelen treffend genoeg moeten zijn, om de stikstofcrisis zodanig te verkleinen dat projecten waarvan de nood hoog is, kunnen worden voortgezet. De maatregelen die worden doorgevoerd zijn:

1. Verlaging van de maximumsnelheid op snelwegen naar 100 km/uur van 's morgens 6 uur tot 's avonds 7 uur.
2. Ammoniakreductie van het voer, met voorwaarde dat er geen negatieve effecten mogen plaatsvinden op de gezondheid en welzijn van dieren, andere emissies en de volksgezondheid.
3. Warme saneringsmaatregel in de varkenshouderij

(Vermeij, I., Ellen, H., & Bokma, S., 2017), (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2019).

Herkomst stikstofdepositie, 2018

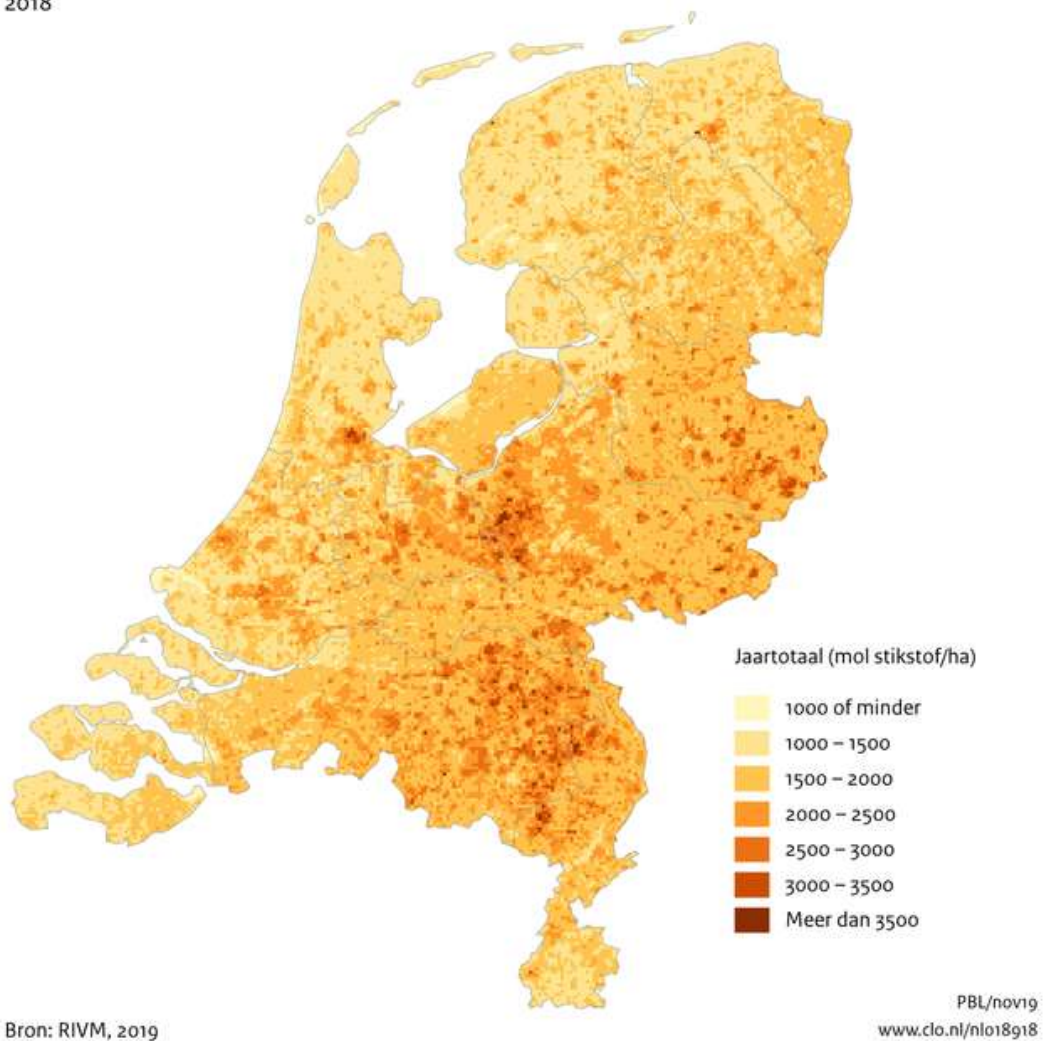
Figuur 4: Stikstofdepositiebronnen in 2018 (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, 2019)

Zoals te zien in figuur 4 is de landbouw verantwoordelijk voor verreweg de meeste stikstofdepositie. De landbouw is een breed begrip, maar uit de maatregelen, nummers 2 en 3, blijkt dat in de veehouderijsector aanpassingen vereist zullen worden. Hoewel de gehele landbouw de afgelopen jaren (succesvol) heeft ingezet op het verminderen van stikstof, evenals andere emissies, heeft dat tot op heden niet zodanig zijn vruchten afgeworpen, dat de agrosector nu achterover kan leunen. (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2019)

De getallen uit bovenstaande figuur zijn percentages. Om een helderder beeld te scheppen over de stikstofdepositie, is hieronder een figuur weergegeven met absolute getallen over stikstofdepositie in mol/ha.

Stikstofdepositie

2018

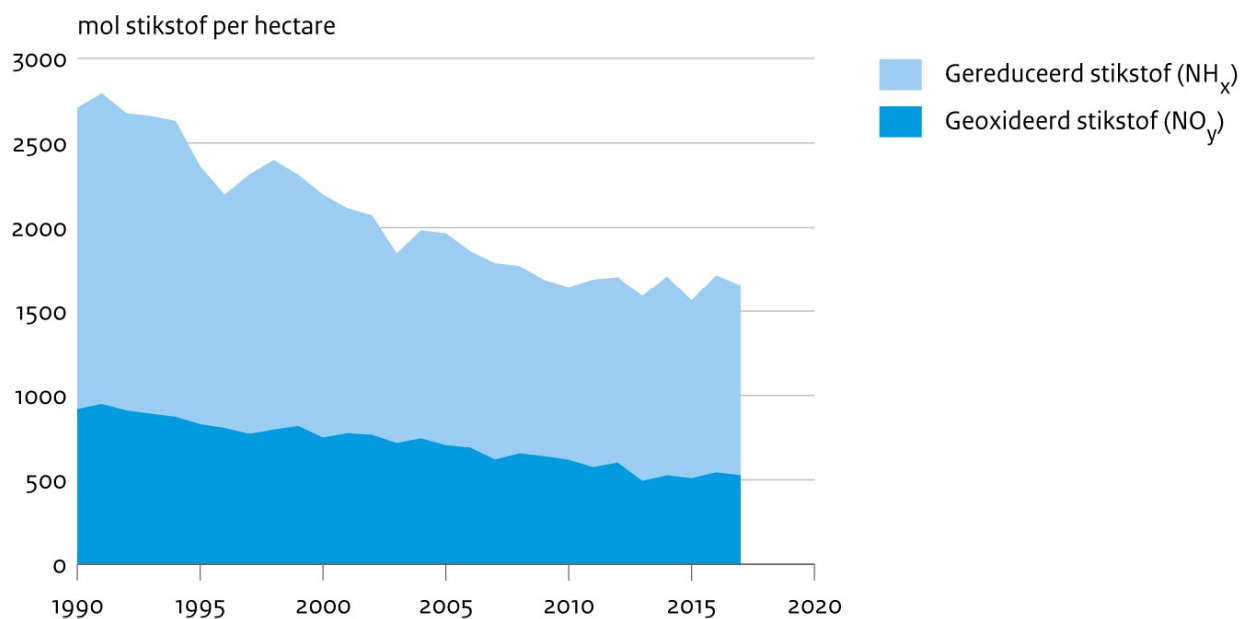

Figuur 5: stikstofdepositie in mol/ha in 2018 (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, 2019)

In figuur 5 zijn de donkere stippen de locaties waar de meeste stikstofdeposities plaatsvinden. Er is goed te zien dat in Oost-Brabant en op de Veluwe de hoeveelheden stikstofdeposities, meer dan 3500 mol N/ha, het vaakst voorkomen.

Hieronder, in figuur 6, is de gereduceerde stikstof, NH_x de ammoniak en opgelost ammoniak in regenwater. De geoxideerde stikstof, NH_y , de stikstofoxiden en stikstofoxiden in regenwater. Uit de figuur is op te maken dat de gereduceerde stikstof het grootste deel beslaat van het aantal mol stikstof per hectare. De gereduceerde stikstof is voornamelijk afkomstig van de veehouderijsector.

Vermestende depositie

Bron: RIVM 2019

RIVM/jun19
www.clo.nl/nlo18917

Figuur 6: stikstofdepositie in Nederland vanaf 1990
z.d.)

(Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu,

De dalende trend in figuur 6 betreft de periode van 1990 tot en met 2018. De stikstofdepositie is in die periode gedaald van 2700 mol N/ha naar 1700 mol N/ha.

Deze maatregelen zullen in een nieuwe wet moeten worden opgenomen. Vereiste is dat zowel de Eerste Kamer, als de Tweede Kamer de wet zullen goedkeuren. In de spoedwet, zoals die genoemd wordt, is ook geregeld dat activiteiten die geen significante gevolgen hebben op Natura 2000-gebieden, geen natuurvergunning hoeven aan te vragen. De Raad van State bekijkt momenteel het wetsvoorstel dat is gedaan.

De stikstofdaling die voorkomt uit de maatregelen geeft ruimte. Hoe deze vrijkomende stikstofruimte wordt ingezet is hoofdzakelijk duidelijk. De verdeling is als volgt: 30% van de vrijgekomen stikstofruimte wordt ingezet voor natuur. De overige 70% is bruikbaar om ontwikkelingen te realiseren. De overheid ziet een stikstofregistratiesysteem als bruikbaar middel om toe te zien op de hoeveelheid stikstofruimte die er daadwerkelijk is, de uitgegeven stikstofruimte en mate van beschikbare stikstof voor overige regionale activiteiten.

Bekend is al dat vrijgekomen ruimte wordt ingezet bij woningbouw, die de hoogste prioriteit kent, vanwege het grote algemene belang. Een crisis in de bouw wordt op deze manier afgewend. De zorg was groot om mogelijke massaontslagen in de bouwsector, evenals het niet kunnen realiseren van nieuwe woningen.

Om andere sectoren dan alleen de bouw ook uit het slop te trekken, onderzoekt de overheid of de drempelwaarde gewijzigd kan worden. De RvS zal hierover adviseren, waarna zo spoedig mogelijk een besluit wordt genomen door het kabinet.

Het perspectief van de natuur in Nederland wordt nader bekeken. Bij de aanwijzing van Natura 2000-gebieden is blijkbaar niet altijd even kritisch gekeken naar het nut en de plaatsaanwijzing van een gebied. De overheid wil in samenwerking met andere bevoegde gezagen inzetten op kwaliteitsverbetering van natuur en natuurbeheer. In de stikstofcrisis is ter sprake gekomen of kleine beschermde Natura 2000-gebieden aangepast kunnen worden. Het is eenmaal een feit dat sommige van deze Natura 2000-gebieden dermate zwak zijn, qua omvang of ligging, dat het meer hinder oplevert voor andere belangrijke zaken in het land, dan dat er echt verbetering plaatsvindt van het desbetreffende Natura 2000-gebied. Zelfs bij het treffen van herstelmaatregelen. Er wordt momenteel onderzocht of het mogelijk is een herindeling toe te passen op de Natura 2000-gebieden. Het kabinet moet hiervoor in gesprek met de Europese Commissie. De Natura 2000-doelstellingen zijn tenslotte voor een deel een Europese aangelegenheid. De Nederlandse overheid gaat voorlopig geen nieuwe Natura 2000-gebieden op het land aanwijzen.

Voor de landbouw is ook een perspectief geschetst door de Nederlandse overheid. Emissiearme landbouw kent prioriteit. Hiervoor zal een investerings- en innovatieregeling komen in het voorjaar van 2020. Wet- en regelgeving die momenteel belemmerend werken voor de veehouderij, zullen verruimd worden. Veehouderijen zullen financiële steun krijgen voor bijbehorende investeringen. Tevens zet het kabinet in op het verlagen van regeldruk op zo een wijze dat het uitgangspunt verschuift van voorschrijven van middelen naar behalen van doelen. Daarnaast wordt de experimenteerruimte verruimd.

Op dit moment is het kabinet druk bezig een regeling te formuleren die activiteiten legaal kan laten plaatsvinden. Deze regeling zal projecten die geen natuurvergunning hebben, maar aan de plicht (te goeder trouw) hebben voldaan door een PAS-melding te doen voor 29 mei 2019, doorgang kunnen laten vinden. Dan moet wel aan te tonen zijn dat een project voor de 'PAS- uitspraak' volledig gerealiseerd was. Of het project moest al zodanig in gang gezet zijn, dat het project volledig gerealiseerd zou kunnen worden. Als men kan aantonen dat er al onomkeerbare, significante investeringsverplichtingen zijn aangegaan, kan het project mogelijk ook doorgang vinden door middel van de regeling.

2.7 NOORD-BRABANT EN DE VEEHOUDERIJ

Laat het duidelijk zijn dat er een stikstofproblematiek is in het hele land. Er is verwarring ontstaan tussen het Rijk en de provincies. Het Rijk heeft wel een beleid voorgeschreven en een gedachte hoe dit beleid tot uitvoering gebracht zou moeten worden. Echter, de provincies hebben het voorgeschreven beleid van het Rijk anders geïnterpreteerd, dan bedoeld. De ontstane verwarring leidt in de agrarische sector tot een hoop ergernis en wantrouwen richting de politiek. In Nederland zijn de vergunningsaanvragen stil komen te liggen, overheden durven geen toestemming te geven en nemen een afwachtende houding aan. Bedrijven komen hierdoor in de knel, want eerder gemaakte plannen krijgen minder snel goedkeuring tot er eenduidige afspraken tussen Rijk en Provincie zijn gemaakt. Er heerst angst bij de bevoegde gezagen om in onzekere tijden besluiten te nemen. Als men een project toestaat, terwijl er geen eenduidige afspraken zijn, is de kans groot op het maken van fouten en later teruggefloten te worden door hogerhand (bv. de rechter). Deze perikelen spelen momenteel landelijk. De provincie Noord-Brabant hanteert een strenger beleid dan de overige provincies.

De Noord-Brabantse politiek stelt (melk)veehouders verplicht om de stallen aan te passen naar de nieuwste eisen, in het kader van emissiearme huisvesting. Deze deadline is gesteld voor rundveestallen die op 1 oktober 2022 20 jaar oud zijn. Voor de intensieve veehouderij geldt dezelfde deadline, maar die moeten al aanpassingen verrichten na het 15- jarige bestaan van de stallen. De termijn voor het aanvragen van een vergunning voor een nieuw stalsysteem is opgeschoven van 1 april 2020 naar 1 januari 2021. De overige Nederlandse provincies hanteren een beleid, wat voorschrijft dat veehouders op 1 januari 2028 pas emissiearme huisvesting hoeven te hebben gerealiseerd.

De eis, inzake emissiearme huisvesting, die Noord-Brabant stelt aan haar veehouders is qua tijd niet realistisch. Tevens is het economisch gezien, een dure investering. Er zijn grofweg twee keuzes: een luchtwasser of emissiearme vloeren. Geen van beide voor de hand liggende keuzes levert een verdienmodel op voor boeren, waardoor er (tot op heden) alleen fiscale voordelen benut kunnen worden. Maar economisch rendement levert het niet op. Noord-Brabant moet 6 jaar eerder voldoen aan de emissiearme huisvesting dan de overige provincies. Daardoor zien Noord-Brabantse veehouders dit fenomeen als oneerlijke "concurrentie". Brabantse veehouders moeten immers zes jaar eerder investeren in technieken, waarvan de keuze en mogelijkheden beperkt zijn. De vraag die heerst bij Brabantse boeren luidt dan ook: *'waarom zullen wij 6 jaar eerder, dan veehouderijen in de overige provincies, moeten investeren in technieken, terwijl er in 2028 wellicht alternatieven beschikbaar zijn op de markt die ons beter schikken?'*

Elke provincie mag zelfstandig een invulling geven aan het landelijke beleid. Noord- Brabantse boeren ondervinden op de korte termijn de meeste negatieve gevolgen van het provinciale beleid. De Provinciale Staten hebben op 25 oktober 2019 de Interim-omgevingsvergunning vastgesteld. Er zijn enkele voorstellen over transitie in de veehouderij opgenomen. Er zijn deadlines verlengd voor het indienen van vergunningen en stalaanpassingen. (Provincie Noord- Brabant, z.d.), (ZLTO, z.d.).

3. Vraagstuk

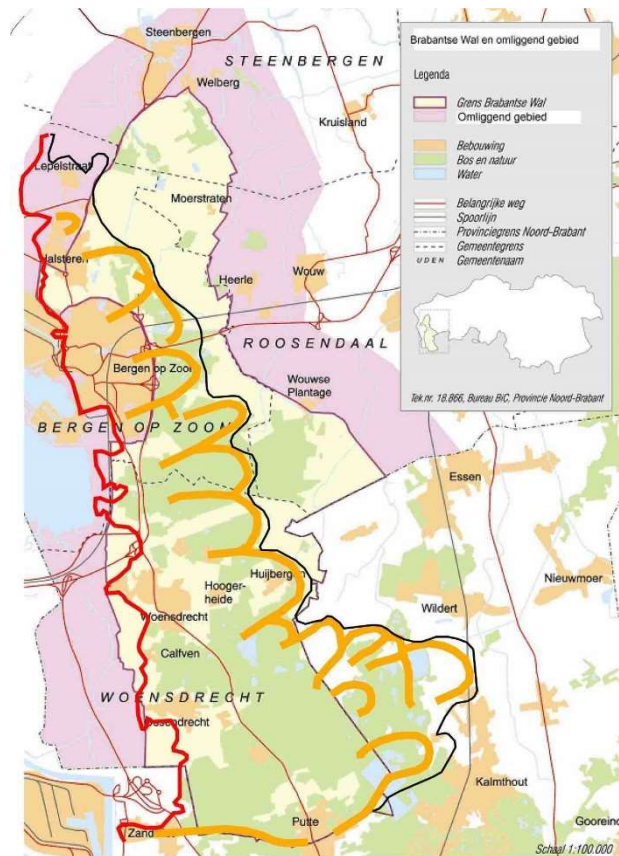
Het is onduidelijk wat er zoal is toegestaan voor bedrijven die zich bezighouden met veehouderij-activiteiten. In de doelstelling wordt hier verder op ingegaan.

3.1 HOOFDVRAAG

Wat zijn de (on)mogelijkheden van veehouders in Noord- Brabant nabij een Natura 2000-gebied?

3.2 DEELVRAGEN

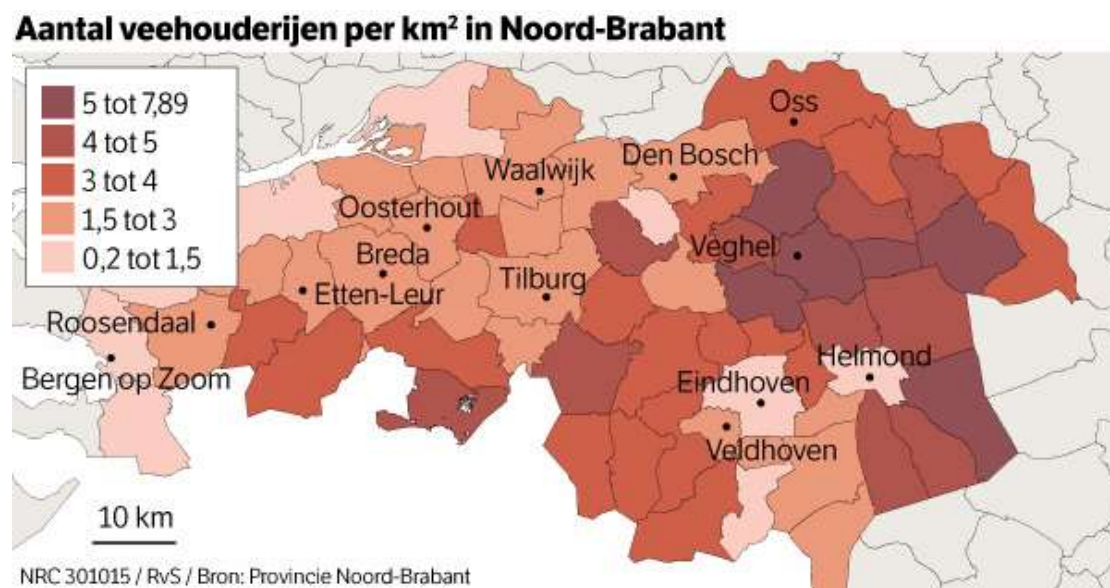
1. Hoe ziet de Brabantse stikstofaanpak eruit voor de veehouderij?
2. Wat is het effect van emissiearme huisvesting in de veehouderij voor de Brabantse Wal?
3. Wat betekent de stikstofproblematiek voor veehouderijbedrijven in de Brabantse Wal?

Figuur 7: Natura 2000-gebied de Brabantse Wal in beeld (Stichting De Brabantse Wal, z.d.)

3.3 DOELSTELLING

Wat zijn de (on)mogelijkheden van veehouders in Noord-Brabant nabij een Natura 2000-gebied? Het doel van deze scriptie is in beeld te brengen wat de (on)mogelijkheden zijn voor Noord-Brabantse veehouderijbedrijven in en rondom het stikstofgevoelige Natura 2000-gebied, de Brabantse Wal. Dit zal geschieden door de provinciale stikstofaanpak in kaart te brengen op twee wijzen. Ten eerste door literatuurstudie te doen. Ten tweede door te spreken met betrokkenen, zoals veehouders, deskundigen en beleidsmedewerkers.

Figuur 8: intensiteit veehouderijen per gebied in provincie Noord-Brabant (Provincie Noord-Brabant, 2015)

De stikstofproblematiek brengt gevolgen met zich mee voor veehouders, ook in en rondom de Brabantse Wal. Het aantal veehouderijbedrijven per vierkante kilometer in Noord-Brabant is weergegeven in figuur 8. Hieruit is op te maken dat vooral Midden- en Oost-Brabant een hoge intensiteit kent, als het gaat om het aantal veehouderijen. Om deze reden is dan ook besloten om een splitsing te maken tussen West-Brabant en Midden-Oost-Brabant. De Brabantse Wal is gelegen bij Bergen op Zoom. Voor de beeldvorming, de stikstofaanpak is in de Brabantse Wal bedoeld om de navolgende habitattypen en vogelsoorten in stand te houden en herstelmaatregelen te treffen: stuifzandheiden met struikhei, zandverstuivingen, zwakgebufferde vennen, zure vennen, vochtige heiden en droge heide. Bij vogelsoorten gaat het om de: kamsalamander, drijvende waterweegbree, dodaars, geoorde fuut, wespandief, nachtzwaluw, zwarte specht en de boomleeuwrik.

De denkbeeldige splitsing tussen West-Brabant en Midden-Oost-Brabant is gemaakt, vanwege het provinciale beleid dat strenger is ten opzichte van het landelijke beleid, voorgeschreven door de LNV-minister. Als de provincie graag strenger optreedt dan het Rijk, is dat eenmaal zo. Echter, de intensiteit van de veehouderijen kent grote verschillen tussen West-Brabant en Midden-Oost-Brabant. Het aantal veehouderijen

rondom de Brabantse Wal (nabij Bergen op zoom) ligt in de range 0,2- 1,5 bedrijven per vierkante kilometer. In Midden- Brabant is deze range al van hoger niveau,

zo'n 4-5 bedrijven per vierkante kilometer. Daar blijft het niet bij; in Oost-Brabant is het aantal veehouderijbedrijven per vierkante kilometer 5-7,89. Dan is het opmerkelijk dat de provincie Noord-Brabant een streng regime hanteert, tevens alle veehouderijen, ongeacht de ligging in de provincie, op eenzelfde manier beoordeelt. Het zou, wat West-Brabantse boeren betreft, redelijker zijn als er onderscheid gemaakt zou worden tussen regio's inzake stikstofproblematiek.

4. Plan van Aanpak

In hoofdstuk 4 is beschreven hoe het onderzoek plaatsvindt. Er is een plan van aanpak opgesteld, beter bekend als Materiaal en Methode. Onder Materiaal wordt in deze verstaan wat er zoal nodig blijkt te zijn gedurende het maken van deze scriptie. De manier waarop deze scriptie gemaakt wordt, is beschreven bij Methode.

4.1 PLANNING

Het vooronderzoek wordt in week 4 van 2020 ingeleverd. De eindversie wordt op een later moment in dezelfde week ingeleverd. Tussen het inlevermoment van het vooronderzoek en het inlevermoment van het eindproduct wordt de scriptie meermaals ter inzage gelegd bij de afstudeercoach. De heer Ludema zal de scriptie beoordelen en waar nodig van commentaar voorzien. Deze feedback zal vervolgens verwerkt worden, alvorens het eindproduct definitief ingeleverd wordt. Voor het gehele proces zijn geen kosten begroot.

4.2 MATERIAAL

Uitgangspunt zijn veehouderijbedrijven in de provincie Noord-Brabant. Deze provincie heeft 21 Natura 2000-gebieden, waarvan er 14 stikstofgevoelig zijn. Deze scriptie heeft betrekking op één van de 14 stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, namelijk: de Brabantse Wal. Waarom de Brabantse Wal? De keuze is op dit gebied gevallen, vanwege de ligging in het gedeelte van Noord-Brabant waar de intensiteit van veehouderijen het laagst is, tevens is de Brabantse Wal gelegen nabij de grens met buurland België. De bedoeling is om in beeld te brengen welke gevolgen de Brabantse stikstofaanpak met zich meebrengt voor veehouderijen gesitueerd in/nabij de Brabantse Wal.

4.3 METHODE

In het vooronderzoek is literatuuronderzoek gedaan naar de stikstofproblematiek. Oorzaken en gevolgen van afschaffing van het PAS en bijkomende gevolgen zijn in kaart gebracht. Hier wordt literatuurstudie naar gedaan. Ook wordt gebruik gemaakt van deskundigen en betrokkenen bij de stikstofproblematiek. Hiermee zullen gesprekken worden gehouden. De literatuurstudie en koffietafelgesprekken samen vormen mijn onderzoeksmethode. Om te komen tot een antwoord op de eerste deelvraag '*Hoe ziet de Brabantse stikstofaanpak eruit voor de veehouderij?*' vindt literatuuronderzoek plaats naar de provinciale regels en het beleid van nu en naar de toekomst toe. Tevens worden betrokken partijen zoals, veehouders, deskundigen en beleidsmedewerkers gevraagd naar hun bevindingen welke zijn meegenomen in dit onderzoek. In de praktijk zal het gesprek met veehouders aangeknoopt worden, als er een dienstverlening plaatsvindt door kantoor Overwater op een veehouderijlocatie van een klant. De auteur is werkzaam bij kantoor Overwater in Strijen.

Bij de tweede deelvraag '*Wat is het effect van emissiearme huisvesting in de veehouderij voor de Brabantse Wal?*' wordt onderzocht in welke mate er sprake is van een teveel aan stikstofdepositie op het betreffende stikstofgevoelige Natura 2000-gebied. Er

wordt gekeken in hoeverre er een stikstofdepositie overschot is in het gebied. De provincie Noord-Brabant heeft in 2017 een gebiedsanalyse gemaakt van Natura 2000-gebied de Brabantse Wal. Onderzoekers van de WUR hebben in 2019 onderzoek gedaan naar de bijdrage van de Nederlandse landbouw aan de stikstofdepositie. Vervolgens zal hetzelfde onderzoek worden gebruikt om de mate van stikstofdepositie overschrijding in de Brabantse Wal in beeld te brengen. (Gies, E., Kros, H., & Voogd, J. C., 2019). Er zal onderzoek plaatsvinden naar de mate waarin de landbouw verantwoordelijk is voor de stikstofproblematiek in de Brabantse Wal.

Een ander onderzoek wijst uit dat de effectiviteit van ammoniakmaatregelen in en rondom Natura 2000-gebieden in Overijssel bijdragen aan een lagere stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden. Deze provincie is qua intensiviteit van de veehouderij enigszins te vergelijken met Noord-Brabant, waardoor het een goede graadmeter is in dit onderzoek. (Gies, T. J. A., Kros, J., Voogd, J. C., & Smidt, R., 2008)

'Wat betekent de stikstofproblematiek voor veehouderijbedrijven in de Brabantse Wal?', is de derde deelvraag. Op deze deelvraag wordt antwoord gegeven, door in beeld te brengen hoe de situatie is en wat er mogelijk staat te gebeuren in de (nabije) toekomst. Dit is gedaan op basis van verwachtingen door deskundigen de heer ing. A.A.G.C. Huysmans RT RM. Ook zullen toekomstverwachtingen van deskundigen die zullen spreken en/of publiceren, dan wel aanwezig zullen zijn op studie- of actualiteitendagen worden meegenomen in het beantwoorden van de deelvraag. Verder wordt bij veehouders navraag gedaan over hoe zij de toekomst met betrekking tot de 'stikstofproblematiek' voor zich zien. De koffietafelgesprekken met de veehouders zullen op een informele wijze worden gehouden. Ook bij een economische rundveehouderijstudieclub zal het gespreksonderwerp 'stikstofproblematiek' ter tafel komen, om de bevindingen vervolgens in deze scriptie op papier te verwoorden.

5. Resultaten

Resultaten van het onderzoek zijn hieronder per deelvraag uitgewerkt.

5.1 HOE ZIET DE BRABANTSE STIKSTOFAANPAK ERUIT VOOR DE VEEHOUDERIJ?

Provinciale doelstellingen moeten leiden tot natuurherstel, maar ook ruimte bieden voor maatschappelijke en economische ontwikkelingen. Er zijn doelen gesteld voor de korte, middellange en lange termijn. Op de korte termijn, in 2020, wordt hoofdzakelijk ingezet op het verwerven van stikstofruimte, invoeren van gebiedsspecifieke drempelwaardes (indien mogelijk) en ingang zetten van een dalende stikstofdepositielijin in 14 stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Op middellange termijn wil de provincie aantoonbaar stappen hebben gezet op het gebied van stikstofdepositie, die ook structureel zijn. Medio 2022 zal de effectiviteit van de aanpak inzake stikstof gemonitord worden, indien nodig wordt de werkwijze aangepast. Op de lange termijn, in 2030, wil de provincie een betere balans hebben tussen maatschappelijke en economische ontwikkeling en natuur. Ook wil de provincie over tien jaar bekend staan als duurzame top kennis- en innovatieregio.

Provincie Noord-Brabant gaat per Natura 2000-gebied werken aan het terugdringen van stikstofdepositie en ontwikkelruimte realiseren door:

1. Gebiedsgerichte aanpak:
 - a. De komende 3 jaar, 2020-2022, gaat de provincie inzetten op het uitkopen van veehouderijen. Het uitkopen zal op vrijwillige basis gebeuren. Vrijkomende stikstofruimte wordt vervolgens ingezet voor andere activiteiten die stikstofruimte vereisen.
 - b. Per Natura 2000-gebied inzichtelijk maken hoeveel afname van stikstofdepositie er al heeft plaatsgevonden per bepaalde periode, en hoe het afnameproces van stikstofdepositie eventueel geïntensiveerd dient te worden.
2. Nieuwe provinciale Beleidsregel Natuurbescherming:
 - a. Rijksbeleid en provinciaal beleid helder maken inzake salderen.
 - b. Als na jaarlijkse monitoring blijkt dat de gestelde doelstellingen in het gedrang komen, dan bestaat de mogelijkheid om het afromingspercentage bij extern salderen, 30%, te verhogen.
 - c. Stikstofruimte die vrijkomt door stalaanpassingen, zal niet beschikbaar zijn voor extern salderen, maar volledig ten goede komen aan de natuur.
 - d. Vergunde stalruimte die niet gebruikt wordt door veehouders, wordt ingenomen.
 - e. Als er een stikstofregistratiesysteem wordt ontwikkeld, dan wil de provincie gebiedsspecifieke drempelwaarden realiseren.
3. Generieke maatregelen:
 - a. De veehouderijsector dient bij te dragen aan de reductie van stikstofdepositie, naargelang de sector verantwoordelijk is voor stikstofdepositie.

4. Samenhangend maatregelenpakket veehouderij: samenhang tussen de sanering varkenshouderijen (vanuit het Rijk), de Interim Omgevingsverordening (IOV)-eisen en de nieuwe beleidsregel Natuurbescherming, zoals benoemd bij punt 2 a tot en met e.
 - a. De deadline voor de vergunningaanvraag, inzake stalaanpassingen, is opgeschoven van 1 april 2020 naar 1 januari 2021.
 - b. De datum voor realisatie van de stalaanpassing, is opgeschoven van 1 januari 2022 naar 1 oktober 2022.
5. De provincie wacht toekomstige adviezen van de commissie Remkes en toekomstige kabinetsplannen af.
6. De provincie blijft voortdurend in gesprek met relevante partijen.

Aan sub 1, Gebiedsgerichte aanpak, wordt begin 2020 een nadere invulling gegeven inzake hoe om te gaan met aangrenzende provincies. Ook de Belgische provincies Antwerpen en Limburg worden hierbij meegenomen. Het uitkopen van veehouderijen zal gericht plaatsvinden, tevens zal ingezet worden door de provincie om gehele bedrijven aan te kopen. De bedrijven die als eerste in aanmerking komen, dienen een grotere depositie te veroorzaken dan 5 mol per jaar op het zwaarst belaste stikstofgevoelige Natura 2000-gebied. Met het huidige provinciale beleid zijn bedrijven pas relevant als deze zijn gelegen binnen een werkafstand van maximaal 5 kilometer rond een stikstofgevoelig Natura 2000-gebied.

De uitkoop van bedrijven in zijn geheel heeft natuurlijk een reden. De provincie heeft een verdeling in de kosten gemaakt met het Rijk. Deze is als volgt: het Nederlandse Rijk betaalt de kosten van dier- en productierechten, maar ook de afwaardering van het vastgoed. De provincie betaalt de kosten van grond. Provincie Noord-Brabant ziet in de aangekochte gronden een verdienmodel, door deze in pacht, dan wel erfpacht uit te geven. Op deze wijze stimuleert de provincie een extensieve, grondgebonden landbouw. Ook kunnen zij contractueel het een en ander vastleggen, zodat er op een later moment afscheid genomen kan worden van pachter of erfpachter, wanneer blijkt dat de provincie zelf over haar gronden wil kunnen beschikken.

Sub 2, de Beleidsregel Natuurbescherming, heeft betrekking op de spelregels van salderen. Wanneer men gebruik wil maken van intern salderen, dient men bronmaatregelen te treffen, bijvoorbeeld het gebruik van eiwitrijk veevoer beperken. Bij intern salderen wordt uitgegaan van de feitelijk gerealiseerde capaciteit, dus de daadwerkelijk aanwezige stal of installatie. Wanneer men gebruik wil maken van extern salderen, dan is er sprake van een afomingspercentage ter grootte van 30%. Tevens wil de provincie binnenkort een leasestelsel introduceren. Dat is mogelijk op het moment dat er (een juridisch houdbare) drempelwaarde is.

In de landbouw is er sprake van stikstofdepositie, uitstoot van NO_x vindt vooral plaats in de akker- en tuinbouw. In de veeteelt met name ammoniak, NH₃. De provincie erkent de hoge veedichtheid binnen de provincie, waardoor zij voor veehouders generieke maatregelen invoeren, lees: het aanpassen van verouderde stalsystemen, zoals blijkt uit sub 3. De aanpassing zal op dierplaatsniveau moeten voldoen aan strengere milieueisen. Verdere maatregelen zullen in overeenstemming moeten zijn

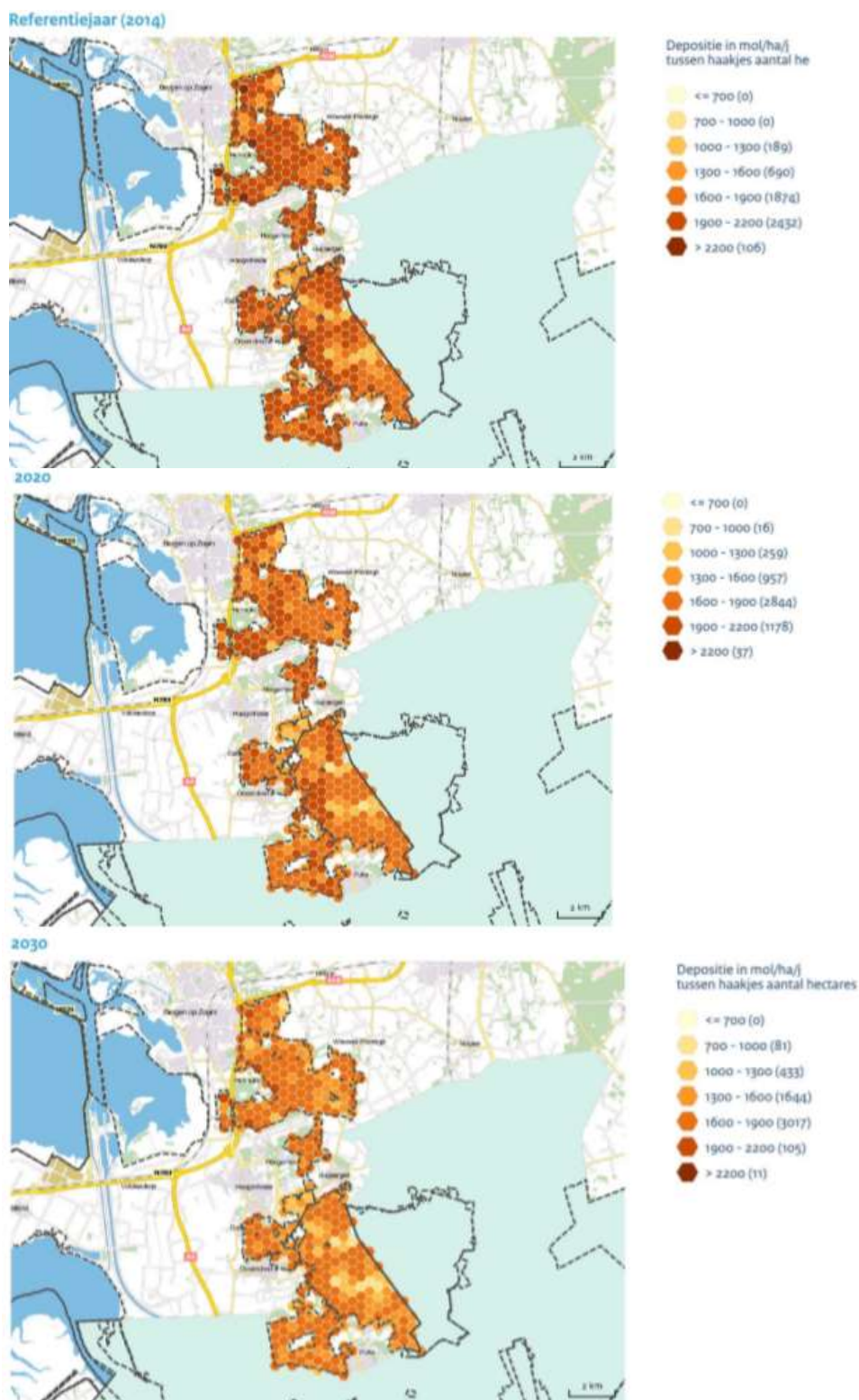
met overige maatregelen die tot de Gebiedsgerichte aanpak, nieuwe Provinciale Beleidsregel en het Samenhangende pakket van maatregelen behoren.

Het Samenhangend maatregelenpakket veehouderij, sub 4, is een complex geheel. Er dient rekening gehouden te worden met het landelijke beleid, maar ook met eerder gemaakte provinciale afspraken, te weten Ruimte voor Ruimte-regeling, herbestemming, Subsidieregeling sanering Varkenshouderij, etc.

(Provincie Noord- Brabant, 2019)

5.2 WAT IS HET EFFECT VAN EMISSIEARME HUISVESTING IN DE VEEHOUDERIJ VOOR DE BRABANTSE WAL?

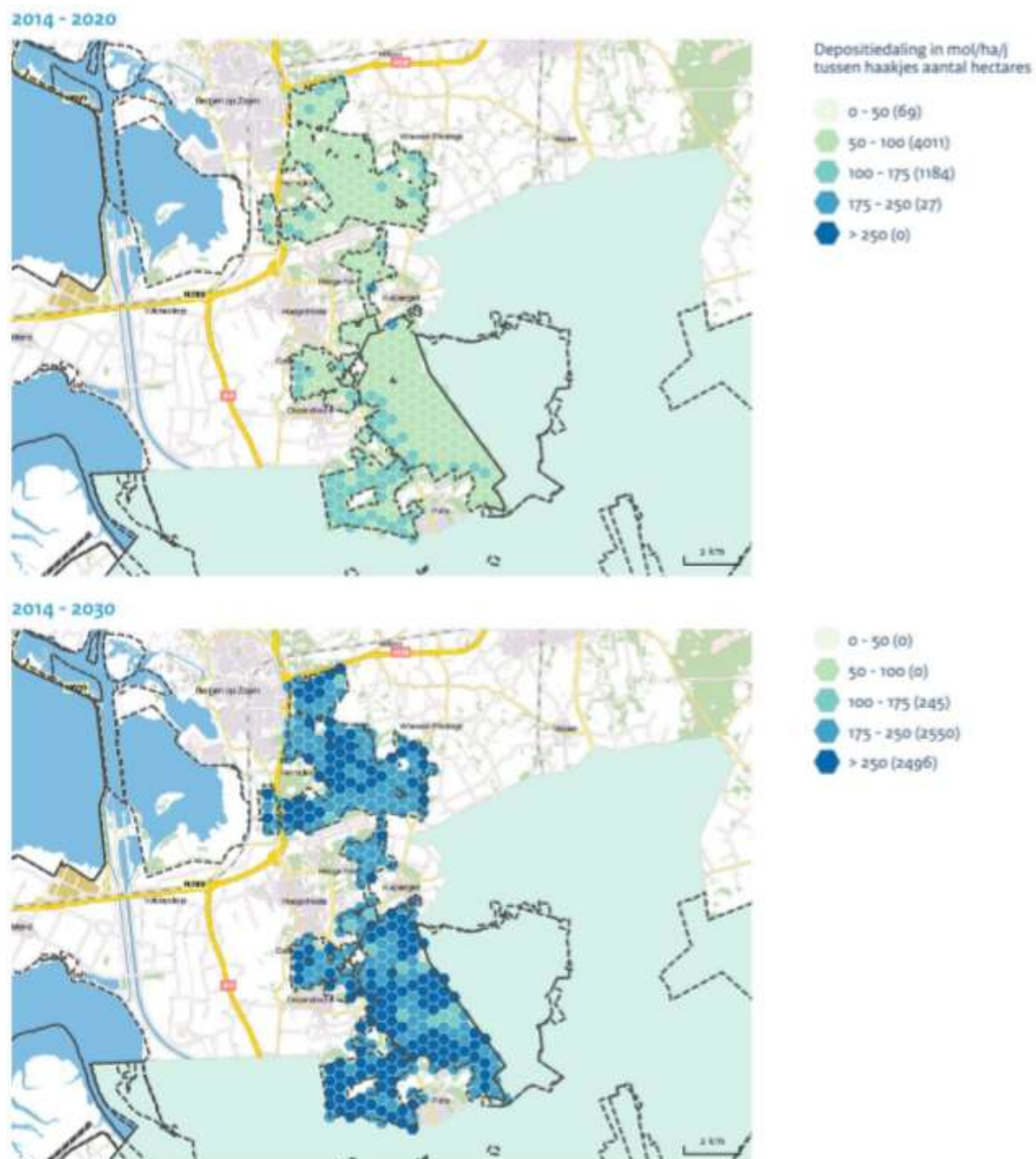
De provincie Noord- Brabant heeft een gebiedsanalyse gemaakt van het Natura 2000-gebied, de Brabantse Wal. Alle habitattypen in het betreffende gebied zijn in beeld gebracht. Ecologische beoordelingen moeten instandhoudingsdoelstellingen van kwetsbare habitattypen borgen. In 2016 is getoetst hoeveel stikstofdepositie er was in de Brabantse Wal. Daarnaast is ook de ontwikkelingsruimte van stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten in beeld gebracht, tevens of dat de gestelde doelen op termijn zouden worden gehaald. De stikstofdepositie-analyse is gebaseerd op referentiejaar 2014 en geeft een prognose van de depositie in mol per/ha/ja. Hieronder de figuur waarin de ruimtelijke verdeling van de depositie is weergegeven. Tussen haakjes is het aantal hectares weergegeven.

Figuur 9: verdeling stikstofdepositie in de Brabantse Wal, in 2014, 2020 en 2030 (Provincie Noord-Brabant, 2017)

In figuur 9 is te zien dat de stikstofdepositie in mol/ha/ja zal afnemen in de loop der jaren. Het aantal hectares dat te kampen heeft met sterke depositie (1900 tot >2200 mol/ha/ja) neemt drastisch af. Zo heeft in het jaar 2014, zo'n 2.538 hectare te kampen met sterke stikstofdepositie tegenover, naar verwachting, maar 116 hectare in het jaar

2030. In de figuur hieronder is de depositiedaling in mol/ha/ja weergegeven met tussen haakjes het aantal hectares.

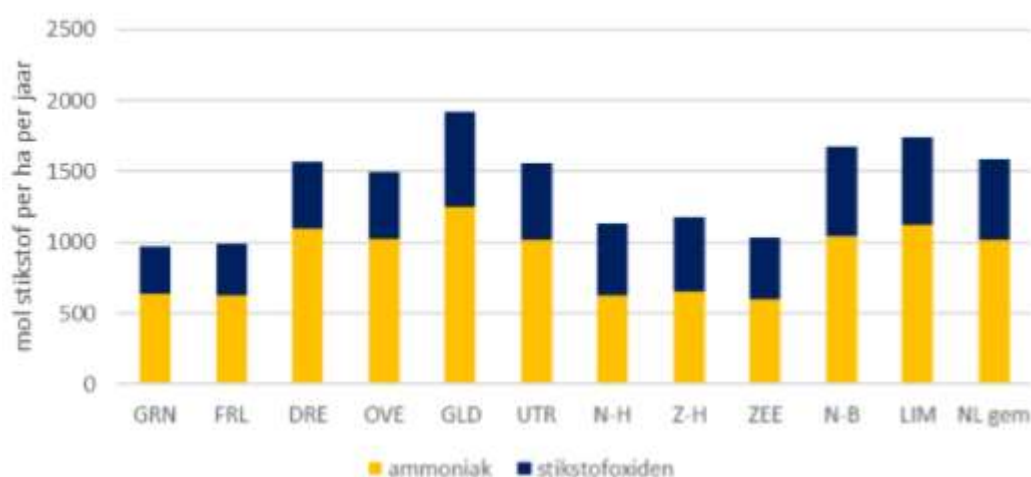
Figuur 10: depositiedaling in de Brabantse Wal in twee tijdvakken; 2014- 2020 en 2014-2030

(Provincie Noord- Brabant, 2017)

Het is opvallend dat in de eerste periode, van 2014-2020, de hoofdmoot een kleine depositiedaling kent. Zo is er in het eerste tijdvak een depositiedaling van 0-100 mol/ha/ja op 4080 hectare, wat zo'n 77 procent van de totale oppervlakte is. In het tweede tijdvak, en dan voornamelijk de periode na 2020, is de hoofdmoot van de stikstofdepositiedaling sterk. Onder 'sterk' wordt in deze verstaan 175- >250 mol/ha/ja. In het tweede tijdvak kent zo'n 95 procent van de totale oppervlakte (5046 ha op een totaal van 5291 ha) de Brabantse Wal een sterke depositiedaling. Deze dalende trend is te verklaren doordat er door de jaren heen al veehouderijen zijn gestopt, wat per saldo

al bijdraagt aan de dalende stikstofdepositie. Tevens zijn er al maatregelen genomen in verschillende veehouderij gerelateerde sectoren, zoals de invoering van het fosfaatrechtenstel in 2018, een geitenstop, et cetera. Deze maatregelen dragen direct, maar ook indirect bij aan de instandhouding en verbetering van leefomstandigheden voor verschillende habitatten. Minder stikstofdepositie (en overige schadelijke stoffen) draagt immers bij aan het tegengaan van verzuring en vermesting van de plant- en bodemsoorten.

De gemiddelde stikstofdepositie in Nederland bedraagt in 2017 minder dan 1600 mol N/ha/ja, welke betrekking heeft op landbouwgronden en natuur. Hieronder is de verdeling te zien per provincie, tevens hoe de stikstofdepositie is opgebouwd (ammoniak= geel, stikstofdioxide= blauw).

Figuur 11: stikstofdepositie per provincie weergegeven, inclusief verhouding ammoniak: stikstofdioxide

(Gies, E., Kros, H., & Voogd, J. C., 2019)

Provincie Noord- Brabant heeft 100 mol N/ha/ja meer stikstofdepositie (ongeveer 1700 mol N/ha/ja), dan het nationale gemiddelde van 1600 mol N/ha/ja. Als je de stikstofdepositie van de Brabantse Wal vergelijkt met de provinciale cijfers kan daar het volgende uit worden opgemaakt:

Tabel 1: schatting van de stikstofdepositie in de Brabantse Wal in 2014

Jaar 2014				
Gemiddelde N-depositie in mol/ha/ja	Aantal ha	% van totaal ha	Berekening	Uitkomst
1150	189	3,6	$0,036 \cdot 1150$	41,4
1450	690	13	$0,13 \cdot 1450$	188,5
1750	1874	35,4	$0,354 \cdot 1750$	619,5
2050	2432	46	$0,46 \cdot 2050$	943
2200	106	2	$0,02 \cdot 2200$	44
Totaal	5291	100	X	1836

Gegevens uit tabel 1 zijn berekend op basis van gegevens uit het jaar 2014 en verwachtingen voor 2020, zoals blijkt uit figuur 9.

Tabel 2 is op dezelfde manier tot stand gekomen als tabel 1, dus op basis van gegevens uit 2014 en een schatting van 2020.

Tabel 2: schatting van de stikstofdepositie in de Brabantse Wal in 2020

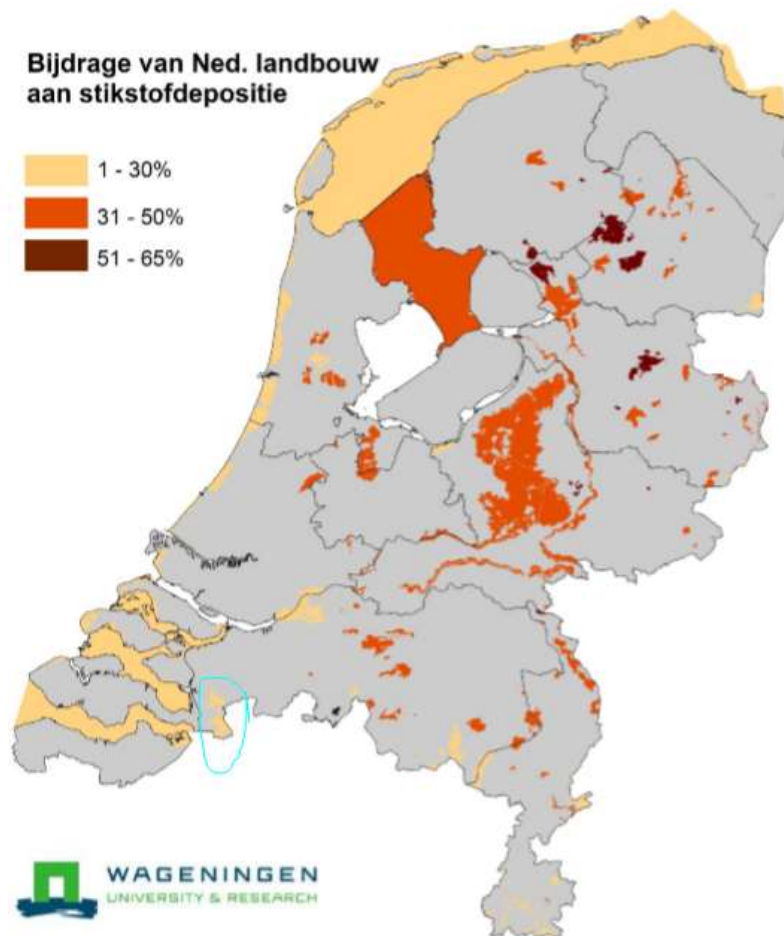
Jaar 2020				
Gemiddelde N-depositie in mol/ha/ja	Aantal ha	% van totaal ha	Berekening	Uitkomst
850	16	0,3	$0,003 \cdot 850$	2,55
1150	259	4,9	$0,049 \cdot 1150$	56,35
1450	957	18,1	$0,181 \cdot 1450$	262,45
1750	2844	53,8	$0,538 \cdot 1750$	941,5
2050	1178	22,3	$0,223 \cdot 2050$	457,15
2200	37	0,6	$0,006 \cdot 2200$	13,2
Totaal	5291	100	X	1733,2

Tabel 3: schatting van de stikstofdepositie in de Brabantse Wal in 2017

Jaar	Totale uitkomst
2014	1836
2020	1733,2
2017	1785

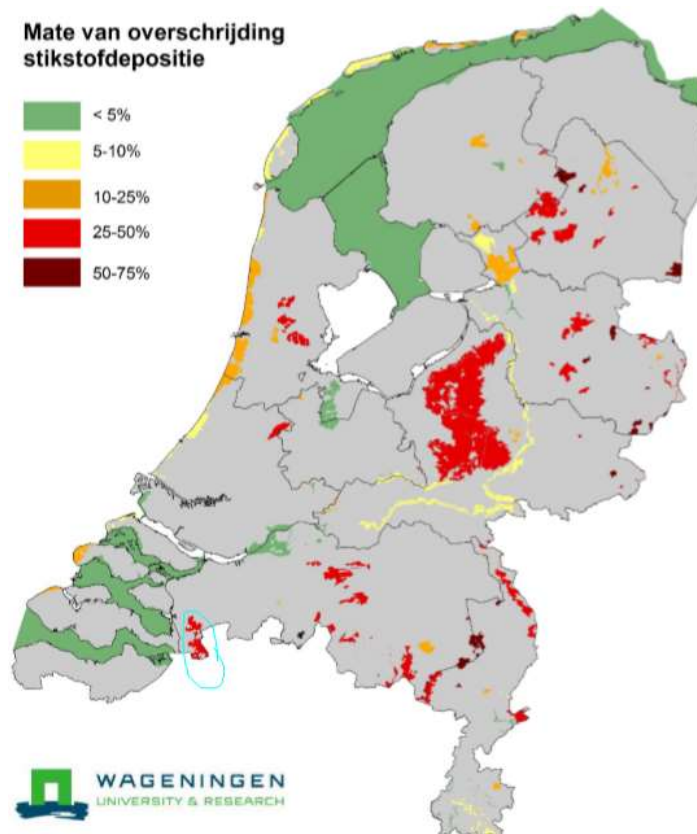
Op basis van bovenstaande tabellen kan er worden uitgegaan van 1785 mol stikstofdepositie per ha in 2017. Dit getal komt als volgt tot stand: $(1836 + 1733,2)/2 = 1785$. Deze berekende waarde voor de Brabantse Wal in het jaar 2017 ligt op hetzelfde niveau als het provinciale gemiddelde. Er kan wel gesteld worden dat de Brabantse Wal een gunstige ligging heeft, in die zin, dat er niet veel intensieve veehouderij gevestigd is in en rondom het gebied (zie figuur 8). Verder is het een feit dat de Brabantse Wal geen andere stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, op korte afstand, om zich heen heeft.

De relatieve bijdrage van landbouwmatische activiteiten aan de stikstofdepositie in de Brabantse Wal ligt in de range van 1-30%. Dit blijkt uit figuur 12, hieronder weergegeven.

Figuur 12: stikstofdepositie vanuit de landbouw op Natura 2000-gebieden (Gies, E., Kros, H., & Voogd, J. C., 2019)

Om de ligging van het Natura 2000-gebied, de Brabantse Wal, weer te geven, is het betreffende gebied in de figuur blauw omlijnd. Als de bijdrage van de landbouw aan stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden wordt vergeleken met de mate van overschrijding, zoals weergegeven in figuur 12, dan kan er gesteld worden dat er zeer zeker ook vanuit bronnen/sectoren, anders dan landbouw, sprake is van stikstofdepositie op de Brabantse Wal.

Figuur 13: overvloed aan stikstofdepositie op de Brabantse Wal (Gies, E., Kros, H., & Voogd, J. C., 2019)

Er is sprake van een overmaat aan stikstofdepositie op de Brabantse Wal. Deze overmaat aan stikstofdepositie is gelegen in de range van 25-50% op de het betreffende Natura 2000-gebied.

In 2009 is er onderzoek verricht naar de ammoniak en stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden in Overijssel, in opdracht van de provincie Overijssel. In dit onderzoek worden effecten van maatregelen in de landbouw op depositie van stikstof uit de landbouw onderzocht. Uit tabel 1 van dit rapport blijkt dat het effect van emissiearme rundveestallen voor een gemiddelde depositiedaling 103 mol N/ha/ja zorgt. Het effect van deze maatregel is niet exact te vergelijken met de situatie op de Brabantse Wal, maar bij benadering kan deze wel in perspectief worden geplaatst. (Gies, T. J. A., Kros, J., Voogd, J. C., & Smidt, R., 2008)

Stel: de Brabantse Wal had in 2017 een stikstofdepositie van 1785 mol/ha/ja.

Er is sprake van een overschrijding aan stikstofdepositie in de range 25-50%, zo blijkt uit onderzoek van de WUR (zie figuur 13). Door deze ruime range, wordt in deze uitgegaan van 37,5% ($(25+50)/2=37,5$) in de Brabantse Wal.

Uit de andere figuur die afkomstig is uit onderzoek van de WUR (figuur 12), blijkt dat de Nederlandse landbouw verantwoordelijk is voor een stikstofdepositie ter grootte van 1-30% in de Brabantse Wal. Bij deze range wordt in deze uitgegaan van $((1+30)/2=15,5)$ 15,5%.

De rekensom die volgt op bovenstaande is: $1785 * 0,375 * 0,155 = 104$ mol N/ha/ja. Deze uitkomst is het overschot aan stikstof in de Brabantse Wal veroorzaakt door de landbouw. De uitkomst van 104 mol stikstofdepositiedaling/ha/ja is nagenoeg gelijk aan de uitkomst van 103 mol N/ha/ja die uit het onderzoek naar voren kwam van de provincie Overijssel, zoals reeds beschreven op voorgaande pagina. De effectiviteit van de maatregel emissiearme huisvesting bij rundvee is naar verwachting groot genoeg om de overmaat aan stikstofdepositie in de Brabantse Wal de kop in te drukken.

(Gies, T. J. A., Kros, J., Voogd, J. C., Smidt, R. A., & van Rooij, B. J. R., 2009).

Voor veehouderijen is het raadzaam om in te zetten op emissiearme huisvesting. Deze maatregelen en het positief bijkomende effect komt de natuur ten goede, maar zal ook maatschappelijk breed worden gedragen. Er zal waardering komen vanuit de maatschappij voor het feit dat de veehouder zich inzet om natuurdoelstellingen te behalen.

Menig bedrijf heeft een stalsysteem wat de komende jaren nog niet aan vervanging toe is, vanwege de leeftijdsgrens van 15 of 20 jaar. Veehouders zijn bereid om andere maatregelen te treffen. Zo kan er een keuze worden gemaakt, nu het nog niet verplicht is door bevoegde gezagen, om het kunstmestgebruik te verlagen. Ook het verbruik van eiwitrijk veevoer kan worden teruggeschroefd. De koeien beweiden in plaats van jaarrond opstallen. Al deze zaken kunnen al leiden tot verbetering of instandhouding van Natura 2000-doelstellingen. Indien veehouderijen massaal zullen inzetten op voer- en managementmaatregelen zal er een dusdanig positief effect teweeggebracht kunnen worden, dat de datum voor een toekomstige verplichte investering in emissiearme huisvesting wellicht verder kan worden opgeschoven, of zelfs helemaal kan worden afgeschaft.

5.3 WAT BETEKEN DE STIKSTOFPROBLEMATIEK VOOR VEEHOUDERIJBEDRIJVEN IN DE BRABANTSE WAL?

Deze deelvraag wordt gesteld in het betreffende gebied door veehouders. Er is onzekerheid ontstaan over de toekomst van hun onderneming na het afschieten van de PAS. Veehouders zijn met de rug tegen de muur gezet. Door samenloop van omstandigheden en beleid vanuit het bevoegd gezag moeten ondernemers een keuze maken die fundamenteel is voor de toekomst van hun bedrijf. Gaat men de forse investering doen om veehouder te blijven? Het antwoord op deze vraag verschilt per ondernemer, maar het antwoord erop zal leiden tot onomkeerbare gevolgen.

Een veehouder die investeert in emissiearme huisvesting, koopt de toekomst. Een veehouder heeft dan bestaansrecht en kan het bedrijf ontwikkelen, zodat er sprake is van continuïteit. Ook zullen veehouders met (potentiële) opvolgers eerder bereid zijn deze diepte-investering te doen, want het zijn veelal familiebedrijven. Om deze familiebedrijven in stand te houden, worden graag offers gebracht, zoals investeren in nieuwe technieken. Zelfs als dit financieel gezien geen rendement oplevert. Realisatie van een nieuw stalsysteem levert immers niets meer op dan milieuwinst (reductie van stikstof in dit geval), afschrijvingen en wellicht waardering vanuit de omgeving.

Als een veehouder wil investeren, maar de benodigde financiering niet verkrijgt of de veehouder niet meer de ambitie heeft het bedrijf voort te zetten, dan zal de veehouder een keuze maken uit drie opties, te weten: stoppen, overdragen of omvormen.

Er zullen veehouders kiezen om het bedrijf te beëindigen. Er zijn meerdere manieren op te stoppen. Zo is er de subsidieregeling sanering varkenshouderij. Een andere overweging is om het bedrijf te verkopen aan de overheid. Als derde optie bestaat de mogelijkheid om het bedrijf aan een derde partij te verkopen.

Wanneer de veehouder besluit om het veehouderijbedrijf te beëindigen, maar niet te willen verkopen, dan is herbestemmen van de locatie nog een optie. Herbestemmen houdt in dat de locatie een andere bestemming dan Agrarisch krijgt. Dan mogen er ook geen agrarische bedrijfsmatige activiteiten meer plaatsvinden. Tevens is het wijzigen van de bestemming, veelal, een langdurig traject. De gemeente is in eerste instantie het bevoegd gezag, waarmee de stoppende veehouder in conclaaf zal gaan om de herbestemming te realiseren. Noord-Brabant heeft veel vee, dus zijn er ook veel stallen en andere agrarische bebouwing aanwezig. De gemeenten en de provincie hebben belang bij herbestemming en het traject van herbestemmen. De gemiddelde oppervlakte agrarische bebouwing (glas niet meegenomen) die per locatie, naar schatting vrijkomt, ligt op gemiddeld 1875- 2050 m². Tot en met 2017 waren er in Noord-Brabant 2400 locaties van stoppende agrariërs. Dit aantal locaties zal oplopen tot 4800-5500 locaties in 2030.

Er komt $((1875+2050)/2=1962)$ gemiddeld 1962 m² per locatie vrij.

Er zijn in 2030 naar schatting zo'n $(4800+5500=5150)$ 5150 locaties vrij.

Dan ligt er een grote opgave voor de provincie, maar ook voor de gemeenten, om $(1962*5150=10.104.300)$ circa 10.000.000 m² aan bebouwing te herbestemmen. De overheidsinstanties willen verloedering van het landschap en criminaliteit, bestrijden. Deze ongewenste gevolgen treden sneller op, naarmate bebouwing langer leegstaat of is afgezonderd van de bewoonde wereld.

Tabel 4: schatting vrijkomende agrarische bebouwing Noord- Brabant

	aantal stoppers		oppervlakte bebouwing		hergebruik		leegstand
	bedrijven	locaties	totaal (mln. m ²)	gemiddeld per locatie (m ²)	woonfunctie (mln. m ²)	bedrijfsgebouwen (mln. m ²)	(mln. m ²)
Resultaten 2016							
2000-2012	4500	4500	3,7	820	1,0	0,7	2,0
2012-2030	4500	5000	8,6	1700	1,6	2,8	4,2
Actualisatie 2018							
2012-2017	2100	2400	2,7	1125	0,7	0,6	1,4
2017-2030 ¹	2200-3000	2300-3100	4,3-6,4	1875-2050	0,8-1,2	1,7-2,8	1,8-2,5
Totaal 2012-2030	4200-5000	4800-5500	7,0-9,1		1,5-1,9	2,3-3,4	3,1-3,9

(Gies, T.J.A., Naeff, H.S.D., 2019)

(Gies, T.J.A., Nieuwenhuizen, W., Smidt, R.A., & Beun, N.J., 2014).

5.4 WAT ZIJN DE (ON)MOGELIJKHEDEN VAN VEEHOUDERS IN NOORD-BRABANT NABIJ EEN NATURA 2000- GEBIED?

Een veehouder die zijn bedrijf heeft aan de rand van de Brabantse Wal vertelt: *"Ik heb ervoor gekozen om boer te worden. Het is niet zomaar een verdienmodelletje"*. Hij vindt het mooi boeren, met aan de ene kant weides en aan de andere kant licht glooiende bossen, heidevelden en zandverstuivingen, welke de Brabantse Wal uniek maken. De veehouder geniet van het landschap, maar er zit een keerzijde aan. Die keerzijde is het strenge beleid vanuit de overheden, met name Noord-Brabant. De mogelijkheden van veehouders worden beperkt. Of beter: het boeren, het zelf kunnen kiezen en beslissen, wordt de veehouders ontnomen door de overheid. Zoals blijkt uit de provinciale plannen, zullen veehouders hun bedrijf vrijwillig kunnen verkopen aan de overheid. In hoeverre dat er sprake is van vrijwillige verkoop valt te bezien.

Als een veehouder besluit te om het bedrijf te verkopen aan een partij (geen overheid zijnde) vindt er een waardering plaats. Wat zou het bedrijf op kunnen brengen bij een transactie tussen een bereidwillige verkoper en koper, waarbij het een zakelijke en objectieve transactie betreft? Ook is er geen sprake van gedwongen verkoop. Als dit allemaal zo is, kan de transactie doorgang vinden tegen een reële marktwaarde.

Een veehouder die in of rondom een Natura 2000-gebied gevestigd is, zal niet meer mogen uitbreiden. De overheid zal bedrijfsontwikkelingen niet toestaan. Een bedrijf dat niet kan of mag ontwikkelen/groeien, heeft op termijn geen bestaansrecht meer. De veehouder kan het bedrijf te koop zetten, in de hoop dat er een collega veehouder zijn bedrijf wil overnemen. Maar dan komt de vraag naar boven: wie koopt er een veehouderijbedrijf in een gebied waar je niet mag ontwikkelen/groeien? Daar zit een groot knelpunt voor veehouders in stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, zoals de Brabantse Wal.

Omdat er geen bereidwillige koper zal zijn voor de veehouderij in een stikstofgevoelig Natura-2000-gebied, heeft de verkopende partij een 'probleem'. Met 'probleem' wordt bedoeld dat de overheid de enige overblijvende koper is in de toekomst. De overheid weet dat zij de enige overgebleven koper zullen zijn voor de veehouderij. Zij zullen hun machtspositie laten blijken door een bedrag te bieden dat lager is dan de reële marktwaarde. De veehouder wordt dus niet onteigend, maar kan blijven boeren totdat het bedrijf wordt beëindigd.

De veehouder heeft dus niet veel mogelijkheden. De eerste mogelijkheid is: voortzetten van het bedrijf met de wetenschap dat uitbreiding/groeien is uitgesloten. De tweede mogelijkheid is het bedrijf stoppen en lobbyen voor een andere dan agrarische bestemming op de huidige locatie. De derde mogelijkheid is om het bedrijf te verkopen of verplaatsen. Als de veehouder kiest voor verkoop of verplaatsing, is de koper van de huidige locatie al bekend.

Bij bedrijfsverplaatsing zal de veehouder rekening moeten houden met het volgende. De prijs die de overheid betaalt voor de huidige locatie van de veehouder, zal minder zijn dan de reële marktwaarde. Als de veehouder elders, op de nieuwe locatie, in dezelfde uitgangssituatie wil komen, zal er wel een reële marktwaarde betaald dienen

te worden. Dit betekent dat er een prijsverschil ontstaat tussen hetgeen de veehouder ontvangt voor de locatie in of bij het stikstofgevoelige Natura 2000-gebied en hetgeen de veehouder zal moeten betalen om in de dezelfde uitgangssituatie te komen op de nieuwe locatie. Achteruitgaan in bedrijfsomvang en de uitgangssituatie is niet gewenst, maar zal wel werkelijkheid worden voor veehouders die besluiten te verplaatsen.

Het is duidelijk dat de mogelijkheden voor veehouders in of rondom stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden beperkt zijn. Er mag verder geboerd worden, totdat er een wijziging in de vergunning nodig is. Dan zal de overheid ontwikkelingen van de veehouderij tegenhouden. Bedrijfsverplaatsing behoort dan tot de mogelijkheden. Ook herbestemmen van de locatie is een mogelijkheid, waar rekening moet worden gehouden met het langdurige traject. De opties qua herbestemming zijn beperkt. De gevoelige omgeving is immers de reden van bedrijfsbeëindiging. Stoppen en verkopen aan de overheid is wellicht de meest reële optie voor veehouders op leeftijd, die geen opvolger hebben en niet meer kunnen of willen investeren.

6. Discussie

Dit hoofdstuk is bedoeld om te kijken naar de gebruikte onderzoeksmethoden en de resultaten van het onderzoek.

6.1 HOE ZIET DE BRABANTSE STIKSTOFAANPAK ERUIT VOOR DE VEEHOUDERIJ?

De stikstofaanpak in Noord-Brabant voor de veehouderij is afhankelijk van de provinciale doelstellingen, maar ook van het landelijke beleid en mogelijk andere (niet voorziene) ontwikkelingen. De belangrijke doelstellingen zijn bekend. Natuurherstel, maatschappelijke én economische ontwikkelingen zijn de 3 pijlers waarop de provincie zich richt. De wijze waarop provincie Noord-Brabant dit wil bereiken, is ver is uitgezet in een provinciale stikstofaanpak zoals in het hoofdstuk Resultaten (5.1) is beschreven.

Bij sub 1, gebiedsgerichte aanpak, valt te bezien in hoeverre deze maatregel doeltreffend zal zijn. Het gebiedsgericht uitkopen van veehouderijen is een logisch gevolg van de stikstofproblematiek en het provinciale beleid. Zo worden de Natura 2000-gebieden waar stikstofdepositie het grootst is, als eerste ontlast van de overvloed aan stikstof. De effectiviteit van het eventueel samen optrekken met de aangrenzende provincies en België is lastig in te schatten, vanwege de onzekerheid in hoeverre partijen bereid zijn met elkaar te willen en kunnen samenwerken. Eerder in deze scriptie komt duidelijk naar voren in welke opzichten Noord-Brabant een afwijkend beleid hanteert ten opzichte van de overige Nederlandse provincies. De toekomst zal uit moeten wijzen in hoeverre dat de provincies elkaar willen helpen of ieders belangen begrijpen én daar vervolgens op willen anticiperen. Tegengestelde belangen tussen Noord-Brabant en aangrenzende provincies/ België zouden de provinciale stikstofaanpak weleens in de weg kunnen staan.

De Beleidsregel Natuurbescherming biedt kansen voor veehouderijen. Introduceren van een leasestelsel is een goed idee dat ruimte schept voor bedrijven die meer ammoniak produceren dan in een bepaalde periode is toegestaan. Of het extern salderen van de grond gaat komen, zal afhankelijk zijn van de voorwaarden waarop dat mogelijk wordt. Het extern salderen zal waarschijnlijk pas van de grond komen, op het moment dat dier- en productierechten niet zonder vergoeding te hoeven worden ingeleverd bij de overheid. Extern salderen zal moeten zorgdragen voor het binnenboord houden van de beschikbare ammoniakruimte van de veehouderijsector. Dus de te verhandelen en benutbare ammoniakruimte gaat niet naar overige sectoren, maar mag alleen van en door andere veehouderijen gekocht worden. Andere sectoren, zoals de industrie, hebben veelal grotere financiële slagkracht om hetgeen te kopen wat nodig is, zoals in deze: ammoniakruimte. Die beschikbare ammoniakruimte is beperkt, waardoor de hoeveelheid financiële middelen de bepalende en beperkende factor zal zijn. Als de ammoniakruimte per sector verhandelbaar wordt en binnen de sector dient te blijven, dan zou er wel wat handel in ammoniak kunnen komen. Inmiddels wordt extern salderen toegepast. Echter, in de praktijk hebben al ammoniaktransacties plaatsgevonden tussen projectontwikkelaars en veehouders. Elke praktijkcasus staat op zichzelf. De ammoniakruimte/ vergunning van een

veehouderijbedrijf kan interessant worden voor (nabijgelegen) projecten die ammoniakruimte nodig hebben, om het project daadwerkelijk te kunnen realiseren.

Het doorvoeren van generieke maatregelen, zoals stalaanpassingen verrichten, zal naar verwachting moeten leiden tot een verminderde ammoniakuitstoot. Voordat bedrijven een financiële verplichting aangaan, staat de effectiviteit van vernieuwde stalsystemen ter discussie, dus zou het een optie kunnen zijn om eerst massaal managementaanpassingen door te voeren door veehouders, waarvan de financiële consequenties minder groot zijn. Dit zou kunnen door bijvoorbeeld toevoegmiddelen met drijfmest te vermengen of minder (eitwitrijk) krachtvoer te verstrekken. Als de provinciale doelstellingen kunnen worden behaald door managementmaatregelen te treffen, waarom zou de overheid hier niet wat extra tijd voor gunnen om de mogelijk positieve effecten hiervan aan te tonen? De koffietafelgesprekken met deskundigen hebben, in tegenstelling tot het literatuuronderzoek, een beeld geschetst over de beweegredenen van de overheid om (financieel) ingrijpende aanpassingen te eisen van de veehouders. Het Samenhangende maatregelenpakket veehouderij biedt zeker perspectief voor de veehouderijsector, met name het herbestemmen en de Ruimte voor Ruimte- regeling. De leegstand van agrarische bebouwing en verloedering van het landschap moet worden bestreden, waardoor medewerking zal worden verleend aan locatieaanpassingen.

6.2 WAT IS HET EFFECT VAN EMISSIEARME HUISVESTING IN DE VEEHOUDERIJ VOOR DE BRABANTSE WAL?

De emissiearme huisvesting zorgt voor een daling van de stikstofdepositie in de Brabantse Wal. De bijdrage van de Nederlandse landbouw aan de stikstofdepositie in het Natura 2000- gebied ligt volgens onderzoek tussen de 1-30%. De overmaat aan stikstofdepositie in de Brabantse Wal ligt volgens onderzoek op een percentage tussen 25-50%. (Gies, E., Kros, H., & Voogd, J. C., 2019). Tabellen 2 en 3 uit hoofdstuk 5 geven de geschatte uitkomsten van de stikstofdepositie weer. Als deze worden vermenigvuldigd met de percentages uit figuren 12 en 13 is er een schatting gemaakt van de hoeveelheid stikstofdepositiedaling/ha/ja nodig zal zijn in de Brabantse Wal. Uit ander onderzoek blijkt dat emissiearme huisvesting zorgdraagt voor een daling van 103 mol N/ha/ja (Gies, T. J. A., Kros, J., Voogd, J. C., Smidt, R. A., & van Rooij, B. J. R., 2009). Als de emissiearme huisvesting in de Brabantse Wal wordt gerealiseerd, wordt er wel winst behaald op het gebied van stikstofdepositiedaling. De positief gewenste milieueffecten van emissiearme huisvesting kunnen vanaf 2017 gerekend binnen 17 jaar ($1785/103=17,33$) tot een depositie leiden van 0 mol N/ha/ja. Dus in het jaar 2034 zal een depositie van stikstof gerealiseerd zijn die nihil is, alleen al door toepassing van de emissiearme huisvesting. Uit onderzoek blijkt echter dat zelfs wanneer de landbouw (en andere sectoren) niet meer in Nederland aanwezig zijn, nog sprake is van een overschot aan stikstofdepositie op de Brabantse Wal. (Stokkermans, P., 2020). Hierdoor is het twijfelachtig of resultaten uit eerder gedaan onderzoek in de praktijk hetgeen zullen brengen wat verwacht wordt. Bij het toepassen van emissiearme huisvesting wordt nog geen rekening gehouden met andere bijkomende mogelijkheden (met positieve milieueffecten) die ingezet kunnen worden, zoals de hoeveelheid eiwitrijk krachtvoer verlagen, de koeien beweiden of het

kunstmestgebruik verlagen. Er zijn vele combinaties mogelijk voor veehouders om te komen tot een lagere stikstofdepositie op Natura 2000-gebied de Brabantse Wal. Echter, een individuele veehouder die al koeien al beweide en niet veel eiwitrijk krachtvoer verbruikt op het bedrijf, maar toch bijdraagt aan overschrijding van de stikstofdepositie is veroordeeld tot een investering in emissiearme huisvesting om de milieuwinst, op het gebied van stikstof, de komende jaren alsnog te bewerkstelligen.

6.3 WAT BETEKEN DE STIKSTOFPROBLEMATIEK VOOR VEEHOUDERIJBEDRIJVEN IN DE BRABANTSE WAL?

Veehouders in de Brabantse Wal die de investering in emissiearme huisvesting aangaan, zullen de komende jaren vee mogen houden. Er is namelijk geïnvesteerd in 'bestaansrecht' van het veehouderijbedrijf. Als de veehouder die werkt met een verouderd stalsysteem geen stalaanpassingen doet, dan is het te zijner tijd niet meer toegestaan nog vee te houden op de huidige locatie. Veehouders worden verplicht tot nadenken over de opties die tot hun mogelijkheden behoren in het kader van bedrijfscontinuïteit. De overweging om het veehouderijbedrijf te beëindigen, zal leiden tot onomkeerbare gevolgen. De herbestemming van de voormalige veehouderijlocatie zal ervoor moeten zorgen, dat het object courant blijft voor de dan ex-veehouder zelf of voor de (potentiële) koper van de locatie. Veel vrijkomende voormalige agrarische bebouwing dat een andere bestemming krijgt of objecten die gesloopt dienen te worden, zullen bijdragen aan een positief effect op het landschap. Uiteindelijk zal de kleinere oppervlakte agrarische bebouwing (dus met minder vee) ook bijdragen aan de oplossing van de stikstofproblematiek. Er zal immers minder uitstoot plaatsvinden.

6.4 REFLECTIE VAN HET ONDERZOEK

Er wordt teruggekeken naar het onderzoeksproces en de uitvoering van het onderzoek. Het onderzoek is goed verlopen. De materiaal en methode heeft als een gebruiksaanwijzing gediend voor het hele onderzoek. De resultaten geven een helder beeld weer van de situatie in de provincie Noord-Brabant, de effecten van emissiearme huisvesting in en op het onderzoeksgebied op en de gevolgen van de stikstofproblematiek in de Brabantse Wal.

Het literatuuronderzoek heeft de meeste tijd gekost in dit onderzoek. Het aan literatuuronderzoek is zo uitgebreid mogelijk gedaan, omdat het onderwerp actueel en in ontwikkeling is op het moment van schrijven. Door de actualiteit en voortdurend in ontwikkeling zijnde stikstofproblematiek is het merendeel van de aan deze scriptie bestede tijd naar het literatuuronderzoek gegaan. Het bijhouden van nieuws, onderzoeken lezen, beoordelen en gebruiken en het leggen van verbanden hebben veel tijd in beslag genomen. Het literatuuronderzoek heeft veelal plaatsgevonden voor en na werktijd bij kantoor Overwater. De koffietafelgesprekken vonden overdag plaats met deskundigen en cliënten onder werktijd.

De methode van dit onderzoek heeft tot goede resultaten geleid. Er is geen eenduidig antwoord gekomen op elke deelvraag, maar toch zijn de resultaten bevredigend. Dit is te verklaren doordat het onderwerp complex is en er veel zaken nog niet in vaststaanderijds. Anderzijds, vanwege de diversiteit in bedrijfssituaties (geen enkel bedrijf is

hetzelfde). Deze scriptie is een informatief rapport. Er zijn geen statistische formules gebruikt, omdat deze geen effect hebben op uitkomsten in dit onderzoek. Om nog duidelijker in beeld te brengen wat de precieze gevolgen zullen zijn voor de veehouderij, de Brabantse Wal en veehouders in dit gebied, zal het onderzoek een vervolg kunnen krijgen. Dan zullen meer details meegenomen kunnen worden, evenals nieuwe beschikbare technieken en effecten van managementmaatregelen.

7. Conclusie en aanbevelingen

De conclusie die getrokken mag worden is dat veehouders in Noord-Brabant te maken hebben met een strenger beleid dan het landelijke beleid. In het verleden is bedrijfsontwikkeling en groei gestimuleerd door de overheidsinstanties. De ontstane stikstofproblematiek wordt aangepakt. Elke stikstofuitstotende sector moet naar rato bijdragen aan het terugdringen van het stikstofoverschot. Hoewel betwist kan worden of de veehouderij hoofdzakelijk verantwoordelijk kan worden gehouden voor de stikstofproblematiek, krijgt de veehouderijsector te maken met de nodige restricties.

De schaarse stikstofruimte die bij veehouderijen wordt gekocht of ingenomen, zal veelal worden ingezet voor natuurherstel- en verbetering en projecten die een groot algemeen belang vertegenwoordigen, zoals huizenbouw. De overheid koopt op basis van vrijwilligheid veehouderijen aan en mijden de onteigeningsprocedure, waarbij de veehouderij recht zou hebben op een volledige schadeloosstelling.

De manier waarop bedrijfsontwikkeling en groei wordt gestimuleerd is in beweging. Bedrijfsontwikkeling en groei kan ook worden bewerkstelligd door extensiveren en te innoveren, waar de overheidsinstanties anno 2020 voor openstaan. Dit is een andere benadering, maar wel de werkelijkheid. Dit in acht nemende is het raadzaam voor individuele veehouders om:

- Tijdig toekomstplannen te maken.
- Deskundigen in te schakelen bij verkoop van het bedrijf, bedrijfsverplaatsing of andere, niet alledaagse, zaken.
- (Potentiële) opvolgers erop te attenderen welke (on)mogelijkheden er kleven aan de huidige bedrijfslocatie. Kijk vooruit door te oriënteren wat er zoal binnen de bedrijfsmogelijkheden past, zoals extensiveren.
- Tijdig te communiceren met elke betrokken partij. Wees duidelijk wat je als veehouder zijnde meemaakt en graag zou willen. Doe dit vooraf, zodat elke partij weet waar die aan toe is.
- Met de tijd mee te gaan, de maatschappij is immers voortdurend in beweging, waardoor verwachtingspatronen ook in ontwikkeling zijn.
- Bereidheid te tonen om zaken aan te passen binnen de bedrijfsvoering en dat te laten zien aan de buitenwacht.
- Om bij te dragen aan maatschappelijke activiteiten en natuurbeheer. Zo ontstaat er (een groter) draagvlak. De omgeving heeft ook een mening, dus luister ernaar en neem die mee, als je een aanpassing doet aan je bedrijf.

Literatuurlijst

- Bij12. (z.d.). Over het voormalige PAS. Geraadpleegd op 8 oktober 2019, van <https://www.bij12.nl/onderwerpen/stikstof-en-natura2000/over-het-pas/>
- Damen, F. (2019, 13 oktober). Beleidsregels intern en extern salderen. Geraadpleegd op 16 oktober 2019, van <https://www.francadamen.com/natuurbescherming/beleidsregels-intern-en-extern-salderen/>
- Gies, E., Kros, H., & Voogd, J. C. (2019). Inzichten stikstofdepositie op natuur. Geraadpleegd van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-905950.pdf>
- Gies, T. J. A., Kros, J., Voogd, J. C., Smidt, R. A., & van Rooij, B. J. R. (2009). Effectiviteit ammoniakmaatregelen in een 10 km zone rondom de Natura 2000- gebieden in Overijssel. Geraadpleegd van <http://content.alterra.wur.nl/Webdocs/PDFFiles/Alterrapporten/AlterraRapport1893.pdf>
- Gies, T.J.A., Naeff, H.S.D. (2019). Actualisatie leegstand agrarisch vastgoed Noord-Brabant. Geraadpleegd van <https://www.brabant.nl/media>
- Gies, T.J.A., Nieuwenhuizen, W., Smidt, R.A., & Beun, N.J. (2014). Vrijkomende agrarische bebouwing in het landelijk gebied. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2014/06/27/vrijkomende-agrarische-bebouwing-in-het-landelijk-gebied>
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. (2019, 13 november). Maatregelenpakket voor de stikstofproblematiek in de woningbouw- en infrastructuursector en voor de PFAS-problematiek [Kamerbrief]. Geraadpleegd op 14 november 2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/11/13/maatregelenpakket-voor-de-stikstofproblematiek-in-de-woningbouw--en-infrastructuursector-en-voor-de-pfas-problematiek>
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. (2019, 14 november). Landbouw. Geraadpleegd op 21 november 2019, van <https://www.aanpakstikstof.nl/themas/landbouw>
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. (2019, 4 oktober). Kamerbrief over aanpak stikstofproblematiek [Kamerbrief]. Geraadpleegd op 9 oktober 2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/10/04/aanpak-stikstofproblematiek>
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. (z.d.). Waarom het nu een crisis heet? Geraadpleegd op 21 oktober 2019, van <https://www.aanpakstikstof.nl/achtergrond/waarom-het-nu-een-crisis-heet>

Overwater KennisCentrum. (2019, 25 oktober). Aeries. Geraadpleegd op 25 oktober 2019.

Provincie Noord- Brabant. (2015, 30 oktober). Brabantse gemeenten: “Er moet een wet komen die gezondheid burgers beschermt tegen veehouderij”. Geraadpleegd op 30 december 2019, van <http://www.behouddeparel.nl/?q=node/3951>

Provincie Noord- Brabant. (2017). Gebiedsanalyse Brabantse Wal. Geraadpleegd van https://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/Documenten/Pas/Vastgestelde%20gebiedsanalyses_18-12-2017/128_Brabantse-Wal_gebiedsanalyse_15-12-17_NB.pdf

Provincie Noord- Brabant. (2019). Brabantse Aanpak Stikstof. Geraadpleegd van <https://www.aanpakstikstofbrabant.nl/achtergrondinformatie/1525044.aspx?t=Brabantse+aanpak+stikstof>

Provincie Noord- Brabant. (2019, 29 oktober). Besluit over wijzigingen deadlines voor veehouders. Geraadpleegd op 30 oktober 2019, van <https://www.brabant.nl/actueel/nieuws/platteland/2019/besluit-over-wijzigingen-deadlines-voor-veehouders>

Provincie Noord- Brabant. (z.d.). Aanpassen verouderde stalsystemen. Geraadpleegd op 26 oktober 2019, van <https://www.brabant.nl/onderwerpen/platteland/agrofood-in-brabant/versnelling-transitie-duurzame-veehouderij/beleid-veehouderij/aanpassen-verouderde-stalsystemen>

Provincie Noord- Brabant. (z.d.). Besluit over wijzigingen deadlines voor veehouders. Geraadpleegd op 30 oktober 2019, van <https://www.brabant.nl/Actueel/Nieuws/Platteland/2019/Besluit-over-wijzigingen-deadlines-voor-veehouders>

Provincie Noord- Brabant. (z.d.). Natura 2000- gebieden. Geraadpleegd op 24 december 2019, van https://www.brabant.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/natuur/natura_2000

Raad van State. (2019, 29 mei). PAS mag niet als toestemmingsbasis voor activiteiten worden gebruikt [Persbericht]. Geraadpleegd op 18 oktober 2019, van <https://www.raadvanstate.nl/@115651/pas-mag/>

Remkes, J. W., Dijkgraaf, E., Freriks, A., Gerbrandy, G. J., Maij, W. H., Post, E., ... Nijhof, A. G. (2019). Niet alles kan - Eerste advies Adviescollege Stikstofproblematiek. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/09/25/eerste-advies-adviescollege-stikstofproblematiek>

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2019). Aanpassing Veevoer [Grafiek]. Geraadpleegd van <https://www.aanpakstikstof.nl/themas/landbouw/documenten/publicaties/2019/11/15/infographic-aanpassing-veevoer>

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2019). Dalende emissie agrarische sector [Grafiek]. Geraadpleegd van <https://www.aanpakstikstof.nl/themas/landbouw/documenten/publicaties/2019/11/15/infographic-dalende-emissie-agrarische-sector>

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2019). Stikstofdepositie per bron [Grafiek]. Geraadpleegd van <https://www.aanpakstikstof.nl/themas/landbouw/documenten/publicaties/2019/11/15/infographic-stikstofdepositie-per-bron>

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2019, 21 november). Stikstofdepositie, 1990-2018 | Compendium voor de Leefomgeving. Geraadpleegd op 23 november 2019, van <https://www.clo.nl/indicatoren/nlo189-stikstofdepositie>

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (z.d.). Stikstof. Geraadpleegd op 13 november 2019, van <https://www.rivm.nl/stikstof>

Stichting De Brabantse Wal. (z.d.). Ligging. Geraadpleegd op 29 december 2019, van <https://brabantsewal.nl/landschap/ligging/>

Stokkermans, P. (2020, 28 januari). Geesje Rotgers: “Deel Natura 2000-doelen te ambitieus” [Persbericht]. Geraadpleegd op 3 februari 2020, van <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2020/01/28/geesje-rotgers-deel-natura-2000-doelen-te-ambitieuus>

Vermeij, I., Ellen, H., & Bokma, S. (2017). Maatregelen ter reductie van ammoniakemissie in bestaande varkensstallen. Geraadpleegd van <https://edepot.wur.nl/406202>

ZLTO. (z.d.). ZLTO dagvaardt provincie Noord-Brabant. Geraadpleegd op 26 november 2019, van <https://www.zlto.nl/boerenhorenbijbrabant>

Verklarende woordenlijst

Actieplan Ammoniak Veehouderij: landelijke gedoogbeleid (uit 2009) bij het Besluit ammoniakemissie.

ADC-toets: wetsartikel van de Habitatrichtlijn. Deze gaat over toestemming verkrijgen op basis van drie zaken: Alternatieven, sprake van een Dwingende reden van groot openbaar belang en treffen van Compenserende maatregelen.

Adviescollege Stikstofproblematiek: deskundigen met kennis en ervaring uit relevante achtergronden: juridisch, ecologisch, economisch en bestuurlijk. Deze groep deskundigen brengt een advies uit aan de landbouwminister. Het advies gaat over mogelijke oplossingen inzake stikstofproblematiek.

Ammoniak: NH_3 : gas dat in hoge concentraties giftig kan zijn voor mens, dier en natuur. Wanneer een dier eiwitten opneemt, ontstaat al ammoniak.

BBT: Best Beschikbare Technieken. Veehouders zetten BBT in op basis van richtlijnen en besluiten, zoals: Besluit emissiearme huisvesting of de RIE-richtlijn.

Extern salderen: oprichten, wijzigen en/of uitbreiden van het eigen bedrijf door stikstofdepositiesaldo van een stoppend bedrijf te kopen.

Extern salderen: Bij extern salderen worden de onbenutte ruimte én de niet gebruikte capaciteit weggenomen. Uitgangspunt: feitelijk benutte capaciteit op 8 oktober 2019 (of één van de drie hieraan voorafgaande jaren)

Habitatrichtlijn: stamt uit 1992 en is bedoeld voor gebieds- en soortenbescherming van dieren en planten in Europa.

Hydrologische herstelmaatregelen: verschillend per gebied. Voornamelijk herstellen van Natura 2000- gebieden door te vernatten of natuurlijke processen als kwel te herstellen. Hydrologische systemen zijn complex en hebben vaak een negatief effect op de landbouwgrond.

IBP: Interbestuurlijk Programma: maatschappelijke opgaven waar het Rijk, provincies en gemeenten samen aan werken, zoals energie en klimaat.

Intern salderen: treffen van maatregelen op het eigen bedrijf, zodat het stikstofdepositieniveau per saldo in ieder geval niet toeneemt. Dit kan bijvoorbeeld door toepassen van emissie reducerende maatregelen, zoals een luchtwasser.

Intern salderen: onbenutte ruimte op de vergunning wordt weggenomen. Uitgangspunt: feitelijk aantoonbaar gerealiseerde capaciteit op moment aanvraag natuurvergunningen,

Klimaatakkoord: onderdeel van het Nederlandse klimaatbeleid. Het betreft een overeenkomst tussen organisaties en bedrijven in Nederland om opwarming van de aarde tegen te gaan. Doel ervan is om de CO_2 - uitstoot in 2030 met 49% verminderen.

Latente ruimte: ruimte die ontstaat bij salderen. Er bestaat verschil tussen intern- en extern salderen in de definitie.

Ministerie LNV: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Ministerie van LNV houdt zich bezig met beleidsterreinen zoals, landbouw, natuurbeheer, bosbouw, visserij en voedsel.

Natura 2000: Europees netwerk bestaande uit aangewezen natuurgebieden voor de Vogel- en Habitatrichtlijn. Behoud en herstel van de biodiversiteit staan voorop in het Natura-2000 beleid.

Natuurpact: afspraken tussen het Rijk, provincies en maatschappelijke partijen die moeten lijden tot een rijke, aantrekkelijke en maatschappelijk waardevolle natuur in Nederland.

PAS: Programma Aanpak Stikstof. Een samenwerking tussen overheden, natuurorganisaties en ondernemers met gezamenlijke speerpunten: ruimte voor economische ontwikkelingen, sterke natuur en minder stikstof.

Rijksheren: commissarissen van de Koning.

RIVM: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. Dit overheidsorgaan geeft advies aan de Nederlandse overheid. Het RIVM heeft een adviserende rol over volksgezondheid en een gezonde leefomgeving.

RVO: Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. Deze uitvoerende dienst hoort onder het ministere van Economische Zaken en het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Stikstof: N: een gas dat overal in de lucht zit en op zichzelf niet schadelijk is. Wanneer het een verbinding vormt met NO_x of NH₃ dan pas is het een schadelijk fenomeen.

Stikstofoxiden: NO_x: ontstane gassen door verbrandingsprocessen. In de lucht kunnen chemische reacties ontstaan, als gevolg van hoge temperaturen. Dit proces kan uiteindelijk leiden tot schadelijke stoffen voor mens, dier en natuur.

VNG: Vereniging van Nederlandse Gemeenten, de koepelorganisatie van alle gemeenten in Nederland.

Vogelrichtlijn: opgesteld in 1979. Uitgangspunt in de Vogelrichtlijn is het in standhouden van in het wild levende vogelsoorten.

Wabo: Wet algemene bepalingen omgevingsrecht regelt een omgevingsvergunning voor bouwen, wonen, monumenten, ruimte, natuur en milieu.

Wnb: Wet natuurbescherming. Hierin zijn beschermingsregels voor de Nederlandse natuurgebieden en planten- en diersoorten opgenomen. Deze wet is in werking getreden op 1 januari 2017. Het betreft een samenvoeging van wat vroeger de Natuurbeschermingswet en de Boswet waren. In de Wnb is zowel soorten- als gebiedsbescherming geregeld.

